

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Кафедра управління земельними ресурсами

НОВОТАРСЬКА НІНА СТАНІСЛАВІВНА

«Обґрунтування науково-методичних аспектів раціонального
використання земель сільськогосподарського призначення у
післявоєнний час »

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня
галузі знань 19 «Архітектура та будівництво»
спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»
за освітньо-професійною програмою «Землеустрій та кадастр»

Науковий керівник:
Лазарева О.В., д-р екон. наук, професор

Рецензент:
Борисевич К. Ю.
директор
ТОВ «Український експертний центр
землеустрою та оцінки»

Миколаїв - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	10
1.1. Сутність та значення земель сільськогосподарського призначення.....	10
1.2. Теоретичні підходи до раціонального використання земель в сільському господарстві.....	17
1.3. Закордонний досвід раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.....	35
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У ПЕРІОД СЬОГОДЕННЯ.....	43
2.1. Узагальнена характеристика сучасного стану сільськогосподарських земель України	43
2.2. Екологічні та економічні наслідки воєнних дій на використання земель сільськогосподарського призначення	54
2.3. Виклики та проблеми використання земель сільськогосподарського призначення у післявоєнний час	62
Висновки до розділу 2.....	70
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО—МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС.....	73
3.1. Проведення заходів щодо відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення	73
3.2. Удосконалення організаційного забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.....	77

3.3. Ефективні моделі раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в умовах післявоєнної відбудови.....	81
Висновки до розділу 3.....	83
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	85
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97

ВСТУП

Багатство нашої країни полягає у володінні значною частиною чорнозему. Саме чорнозем вважається джерелом економічної та продовольчої безпеки. Висока частка чорноземів у числі земель сільськогосподарського призначення роблять Україні аграрною країною.

Щоб вберегти цей статус та запобігти деградації ґрунту треба раціонально використовувати такі землі, але так склалося історично, що українські землі зазнавали екстенсивного землеробства, як наслідок вони почали деградувати, частина земель взагалі зазнала ерозії.

24 лютого 2022 року на територію України повномасштабно вторглися окупанти. Це стало початком нових викликів та проблем для аграрного сектору. Землі сільськогосподарського призначення зазнали негативного впливу, що в свою чергу вплинуло на всі сфери існування держави.

Дослідження сучасного стану земель сільськогосподарського призначення, теоретичних підходів до раціонального використання земель та аналіз закордонного досвіду дає зрозуміти які проблеми на даний час присутні та як можна вдосконалити вже наявні засоби для відновлення земель сільськогосподарського призначення у післявоєнний час.

Вивчення науково-методичних аспектів раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, які потім були представлені в працях таких відомих вчених-дослідників як Євсюков Т. О., Мартин В.Г., Дем'яненко С.І., Кірейцева О.В., Р.М. Ступень, А.М. Третьак, Ш.І. Ібатуллин та багато інших авторів.

Та незважаючи на вагомі теоретичні напрацювання провідних вчених щодо аспектів, проблем та закордонного досвіду раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, сьогодні недостатньо вивчене питання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення у післявоєнний час, наслідки та виклики що поставила війна у

використання земель та, на жаль, недостатньо вивчений та проаналізований актуальний стан земель сільськогосподарського призначення.

Актуальність зазначених проблем, їх практична значущість і зумовили вибір теми дослідження, визначили його мету та завдання.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування, аналіз сучасного стану та розробка науково-методичних підходів до раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в Україні, а також розробка науково обґрунтованих підходів, організаційних механізмів і моделей ефективного землекористування, які забезпечать відновлення родючості ґрунтів, підвищення ефективності управління аграрного сектору в умовах післявоєнної відбудови.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких завдань:

- вивчити сутність та значення земель сільськогосподарського призначення;
- з'ясувати теоретичні підходи до раціонального використання земель в сільському господарстві;
- дослідити закордонний досвід раціонального використання земель сільськогосподарського призначення;
- обґрунтувати характеристику сучасного стану сільськогосподарських земель України;
- проаналізувати екологічні та економічні наслідки воєнних дій на використання земель сільськогосподарського призначення;
- розкрити виклики та проблеми використання земель сільськогосподарського призначення у післявоєнний час
- визначити заходи щодо відновлення родючості земель;
- обґрунтувати удосконалення організаційного забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення;

– дослідити ефективні моделі раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в умовах післявоєнної відбудови.

Об’єктом дослідження є раціональне використання земель сільськогосподарського призначення в Україні в умовах післявоєнної відбудови.

Предметом дослідження є моделі, підходи та механізми підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель у процесі відновлення аграрного сектору після воєнних дій.

Методи дослідження. Теоретико-методичною основою наукового дослідження є фундаментальні положення економіки землекористування, концепції сталого розвитку аграрної сфери, наукові підходи до управління земельними ресурсами, а також вітчизняні та зарубіжні напрацювання у сфері раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Для вирішення поставлених у роботі завдань використовувались методи: абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення сутності раціонального землекористування, формування наукових положень та висновків); аналізу і синтезу (при комплексній оцінці сучасного стану земель сільськогосподарського призначення, виявленні проблем та тенденцій їх використання в умовах післявоєнної відбудови); графічний (для унаочнення результатів роботи, відображення тенденцій, моделей та структурних змін у системі землекористування); порівняльний (для аналізу міжнародного досвіду відновлення аграрного землекористування та визначення можливостей його адаптації в Україні); метод аналогії та узагальнення (для формування рекомендацій щодо впровадження ефективних моделей раціонального використання земель та вдосконалення організаційно-економічного забезпечення у післявоєнний період);

Інформаційну базу дослідження склали Земельний кодекс України, Закони України, постанови Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України; наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених, матеріали науково-практичних конференцій, результати власних напрацювань.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі поглиблено теоретико-методичні підходи до раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в умовах післявоєнної відбудови, уточнено зміст організаційного забезпечення землекористування та запропоновано моделі підвищення ефективності використання земель з урахуванням сучасних викликів і пріоритетів відновлення аграрного сектору.

Найвагоміші наукові результати полягають у наступному:

удосконалено:

- теоретико-методичні підходи до оцінювання раціонального використання сільськогосподарських земель у післявоєнний період, що дозволяє більш комплексно враховувати екологічні, економічні та соціальні чинники у процесі відновлення агросфери;

- систему організаційного забезпечення управління земельними ресурсами, що дало можливість сформувати узгоджений механізм взаємодії державних інституцій, місцевих громад та землекористувачів у процесі відбудови та модернізації аграрного землекористування;

- класифікацію моделей раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, яку адаптовано до умов повоєнної відбудови та потреб підвищення продуктивності, екологічної стійкості й відновлення деградованих територій;

- науково-практичні підходи до планування сільськогосподарського землекористування, що сприятиме формуванню довгострокових стратегій відновлення, ефективному залученню інвестицій та впровадженню сучасних технологій обробітку ґрунту.

дістали подальшого розвитку:

- інструменти формування ефективної системи післявоєнного землекористування, що включають удосконалення механізмів відновлення пошкоджених земель, підсилення ролі місцевих громад у прийнятті землекористувальних рішень та впровадження адаптивних підходів до

управління територіями відповідно до ступеня воєнних втрат, що забезпечує підвищення стійкості аграрного виробництва;

- підходи до оцінювання та відновлення агровиробничого потенціалу сільськогосподарських земель, серед яких визначення пріоритетних напрямів рекультивації, застосування ґрунтоохоронних технологій, удосконалення моніторингу стану ґрунтів, що сприятиме відтворенню продуктивності земель та мінімізації деградаційних процесів;

- пріоритети формування сучасних моделей раціонального землекористування в умовах відбудови, зокрема розвиток ландшафтно-адаптованих систем землекористування, інтеграція екологічних та економічних чинників у планування територій, запровадження інноваційних методів управління земельними ресурсами та формування сприятливого інституційного середовища для сталого агровиробництва;

- організаційно-економічні механізми забезпечення раціонального використання земель, що передбачають підвищення ролі державного і муніципального контролю, модернізацію системи землеустрою, удосконалення інструментів стимулювання екологічно відповідального господарювання та підвищення прозорості управління земельними ресурсами.

Особистий внесок. Наукові положення, висновки та рекомендації, що пропонуються до захисту, є самостійною науковою розробкою, у якій викладено авторські підходи до відновлення та раціонального використання земель сільськогосподарського призначення у післявоєнний період. В роботі запропоновано методичні рекомендації щодо відновлення родючості ґрунтів, оптимізації організаційного забезпечення землекористування та формування ефективних моделей раціонального використання земель, що враховують сучасні екологічні, економічні та соціальні виклики.

З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї та розробки, які отримано автором особисто.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення, узагальнення та результати кваліфікаційної роботи апробовані на

міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародний студентський науковий форум Студентська молодь і науковий прогрес в АПК (м. Львів, 2024 р.); The 4th International scientific and practical conference «Scientific achievements of contemporary society» (London, United Kingdom, 2024 p.); The 7th International scientific and practical conference «Current trends in scientific research development» (Boston, USA. 2025. P.); Студентська конференції факультету будівництва та архітектури Дні студентської науки у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького (Львів, 2025 р.); The 2nd International scientific and practical conference «Science and education: synergy of innovation» (Berlin, Germany. 2025.);

Публікації. За темою кваліфікаційної роботи опубліковано 7 наукових праць, з них: 2 публікацій у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 3 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та 2 статті у фахових виданнях України, що входять до науково-метричних баз.

Обсяг та структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 100 сторінку, з них 82 сторінки – основного тексту. Матеріали кваліфікаційної роботи містять 7 рисунків та 2 таблиці. Список використаних джерел нараховує 27 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

1.1. Сутність та значення земель сільськогосподарського призначення

В усі часи існування людства земля була цінним джерелом ресурсів, територіальним фундаментом кожної держави. Вона є як джерелом домовленостей, та співпраці між країнами, а може бути причиною збройного конфлікту. Землі приносить країні як економічні блага так і біологічну стабільність за раціонального використання їх ресурсів, вона є основою розвитку кожної країни світу і є її основним ресурсом. Якість ґрунтів визначає місце країни на світовому ринку та забезпечує їй продовольчу безпеку.

Україна займає високу позицію на світовому ринку завдяки своїм землям. В країні переважають землі сільськогосподарського призначення, в їх складі є гумус, який виділяється своєю плодючістю. Але все має свою ціну, і якщо не досліджувати та не вводити принципи ефективного землекористування то наслідком цього може стати деградація ґрунту, втрата родючості та зменшення здатності до відновлення природних функцій.

Всі землі України поділяються на категорії, згідно головної мети відведення землі. Згідно статті 19 Земельного кодексу України, прийнятий 25 жовтня 2001 року під номером 2768-III, землі України поділяються на 9 категорій, за основним цільовим призначенням (рис. 1.1) [1] :

- землі сільськогосподарського призначення;
- землі житлової та громадської забудови;
- землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- землі оздоровчого призначення;
- землі рекреаційного призначення;

- землі історико-культурного призначення;
- землі лісогосподарського призначення;
- землі водного фонду;
- землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Україна належить до аграрних держав, адже відома завдяки своїм родючим ґрунтам. Саме завдяки українським сільськогосподарським землям Україна займає високе місце серед країн Європи по видобутку аграрної продукції. Саме землі сільськогосподарського призначення складають значну частину земельного фонду країни. В Україні, до російського вторгнення, було 60,36 мільйонів гектарів всіх категорій земель разом, а ось земель сільськогосподарського призначення приблизно 42,7 мільйонів гектар, але зараз це значення значно менше, ще невідомо скільки точно земель постраждало, але частина є окупованою, замінованою, або непридатною для використання за рахунок потрапляння в неї снарядів різного калібру [2].

Згідно зі статтею 23 Земельного кодексу України землі сільськогосподарського призначення надаються у власність або у користування для таких цілей [1] :

- ведення сільського господарства;
- ведення лісового господарства;
- створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
- визначення земель, придатних для потреб сільського господарства, провадиться на підставі даних державного земельного кадастру.
- для будівництва промислових підприємств, об'єктів житлово-комунального господарства, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередачі та електронних комунікаційних мереж, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва, надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості.

– лінії електропередачі та електронних комунікаційних мереж та інші комунікації проводяться головним чином вздовж шляхів, трас тощо.

Рисунок 1.1 Категорії земель України за основним цільовим призначенням

Джерело: Сформовано автором на основі [1]

Конкретний напрямок у використанні земельної ділянки називається видом її цільового призначення. Процес визначення земельній ділянці відповідного цільового призначення до конкретного напрямку її використання називається встановлення цільового призначення земельної ділянки. Цільове призначення визначає основну функцію земельної ділянки та її правовий режим, встановлюється з метою охорони та забезпечення раціонального використання земель. Вид цільового призначення встановлюється згідно порядку в законодавчих актах, стаття 20 «Встановлення та зміна цільового призначення земельних ділянок»

Земельного кодексу України, та визначає напрямок в якому можна використовувати земельну ділянку.

Щоб визначати призначення земельної ділянки, яку надають у власність або користування земельної ділянки сільськогосподарського призначення використовується класифікатор видів цільового призначення земельних ділянок. Згідно цього класифікатору видно, що у категорії земель сільськогосподарського призначення є один розділ з кодом 01, а саме «Земельні ділянки сільськогосподарського призначення (земельні ділянки, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей; земельні ділянки, надані для діяльності у сфері надання послуг у сільському господарстві, та інше) [3]», а вже він детально поділяється на підрозділи, які визначають точне цільове призначення земельної ділянки (табл. 1.1).

Під землями сільськогосподарського призначення загалом розуміють землі, які використовуються під вирощування сільськогосподарської продукції, проведення науково-дослідної роботи і організування навчального процесу в сфері аграрного напрямку, а також для будування або облаштування торгівельної або аграрної інфраструктури. До земель сільськогосподарського призначення можна ще віднести облаштування оптових ринків збуту сільськогосподарської продукції.

У сфері землекористування існує правове регулювання розміщення будівель і споруд на землях сільськогосподарського призначення, втім обов'язковою умовою є використання таких споруд суворо відповідно до встановленого цільового призначення земельної ділянки.

Таблиця 1.1

Класифікація видів цільового призначення категорії земель
сільськогосподарського призначення.

Код виду згідно КВЦПЗ		Назва цільового призначення
Категорія земель: землі сільськогосподарського призначення		
розділ	підрозділи	-
01	-	Землі сільськогосподарського призначення (землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей; землі, надані для діяльності у сфері надання послуг у сільському господарстві, та інше)
-	01.01	Для ведення товарного сільськогосподарського виробництва
-	01.02	Для ведення фермерського господарства
-	01.03	Для ведення особистого селянського господарства
-	01.04	Для ведення підсобного сільського господарства
-	01.05	Для індивідуального садівництва
-	01.06	Для колективного садівництва
-	01.07	Для городництва
-	01.08	Для сінокошіння і випасання худоби
-	01.09	Для дослідних і навчальних цілей
-	01.10	Для пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства
-	01.11	Для надання послуг у сільському господарстві
-	01.12	Для розміщення інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції
-	01.13	Для іншого сільськогосподарського призначення
-	01.14	Для цілей підрозділів 01.01-01.13 та для збереження та використання земель природно-заповідного фонду

Джерело: [3]

Землі сільськогосподарського призначення мають велике значення в забезпеченні продовольчої незалежності. Саме на наших землях вирощується достатня кількість продукції щоб забезпечити країну продовольством, що є

критично важливим показником для кожної держави, та економічно збагачувати країну експортом культур, основними з яких є насіння соняшника, з якого потім виробляють і теж продають на світовому ринку соняшникову олію, кукурудза, пшениця, ріпак та ячмінь.

По-друге, землі сільськогосподарського призначення забезпечують розвиток сільського господарства. Такі землі забезпечують не тільки населення харчуванням, створюють продовольчу безпеку населенню, вони є важливими у забезпеченні умов для ведення сільськогосподарської діяльності, зокрема у сфері рослинництва, тваринництва та інших напрямків аграрного сектору.

По-третє, земля відповідної категорії мають економічне значення для країни. Як вже згадувалося, експорт продукції допомагає залучати іноземні кошти в країну, також такі землі, а точніше чи власники чи орендарі земельних ділянок забезпечують вакансії для незайнятих кадрів, продаж продукції безпосередньо в країні, що також збагачує бюджет країни, у вигляді податків, які сплачує продавець. До того ж, власники, землекористувачі та орендарі, найчастіше люди, які безпосередньо оброблюють землю, повинні сплачувати податок в держбюджет.

Землі сільськогосподарського призначення виконують не лише економічну та продовольчу функцію, вони ще виконують екологічно захисну функцію. До цієї функції можна включити збереження та відтворення біорізноманіття, формування стійких та збалансованих ландшафтів, забезпечення гідробалансу та підтримання мікроклімату. Особливу роль у екологічному значенні виконують земля сільськогосподарського призначення інтегруючись у систему агроландшафтів, сприяють зменшенню ерозійних процесів, покращенню якості ґрунтів та накопиченню органічної речовини.

В сьогоденнішніх реаліях світ перебуває у стані глобального потепління, літо 2025 року на Миколаївщині було засушливим, опадів практично не було, температура удень досягала більше 35 °C вище нуля, а у ночі було в середньому 25 °C вище нуля. Для пом'якшення агресивних наслідків зміни клімату, такі

землі виконують роль «буферу», оскільки здатні поглинати вуглець, а також зменшувати викиди парникових газів, це в тому випадку якщо правильно та з розумом використовувати ґрунт, надмірна оранка, використання надмірної кількості добрив, спалювання залишків сухої трави на полях може посилювати парниковий ефект.

Ще одним цінним внеском функціонування сільськогосподарських земель є забезпечення розвитку соціальної сфери, відбувається це здебільшого за рахунок вирощування сільськогосподарських культур, виступає фундаментом для економічного розвитку сіл та благополуччю його населенню. Землі сільськогосподарського призначення допомагають розвивати сільський бізнес, що забезпечує конкурентоспроможність сіл та селищ пропонуючи молоді можливості для самореалізації та реалізації професійних амбіцій поза межами міст.

Значення сільськогосподарських земель коротко та зрозуміло показано на рисунку 1.2.

Землі сільськогосподарського призначення є стратегічним ресурсом що відіграє значну роль у розвитку держави та її громадян. Вони гарантують продовольчу безпеку держави, створюють експортний потенціал та сприяють інтеграції України у глобальний аграрний ринок світу. Саме через землі такої категорії прогресує аграрний сектор, охоплюючи рослинництво та тваринництво. Це сприяє створенню робочих місць, наповненню державної скарбниці та пришвидшує економічний розвиток регіонів.

Окрім економічної значення землі сільськогосподарського призначення відіграють також особливу роль в екологічному сенсі. Вони виконують функцію підтримки розмаїття живих організмів та стабільності кліматичних умов, через рослинний ґрунтовий покрив, відбувається природна фільтрація того що попадає у ґрунт.

Відкриті перспективи для молоді, поліпшення умов життя селян, зміцнення сільських громад, розбудова інфраструктури все це показує соціальне значення землі сільськогосподарського призначення. Земля

виступає основою для існування села як соціального та культурного простору, допомагає зберігати традиції та формувати конкурентоздатну місцеву економіку.

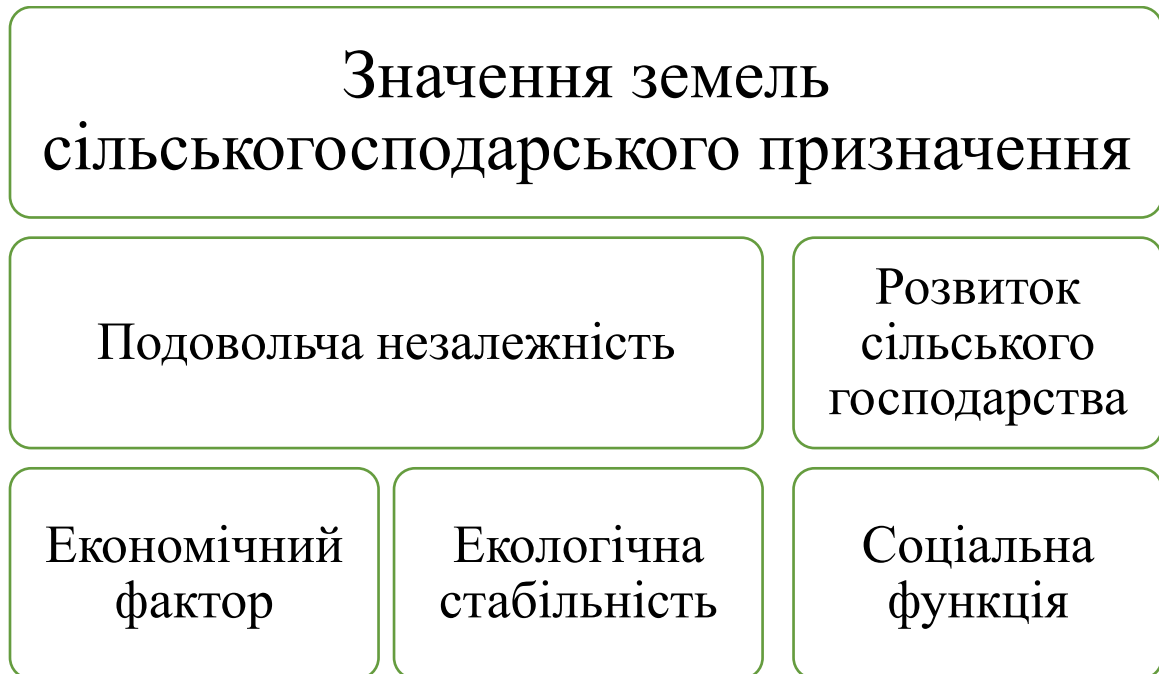

Рисунок 1.2 Значення земель сільськогосподарського призначення

Джерело: Сформовано автором

Отже, землі сільськогосподарського призначення - це не просто основа для вирощування культур, вони виступають ключовим елементом економічного процвітання, гарантом соціального благополуччя та джерелом екологічної безпеки, але за правильного використання земель. Саме для цього існує поняття «раціональне використання земель» та «охорона земель», разом ці напрямки землекористування повинні стати пріоритетними для введення в Україні, особливо у період та після закінчення війни. Саме така аграрна стратегія допоможе країні відновити землі якомога швидше, та стане у нагоді у боротьбі з наявними проблемами, таких як деградація та ерозія земель.

1.2. Теоретичні підходи до раціонального використання земель в сільському господарстві

Основною складовою забезпечення кожної держави сталим розвитком є ефективне та раціональне використання земель сільськогосподарського призначення. Земля, виступає ключовим ресурсом в аграрній галузі, який безпосередньо впливає на продовольчу безпеку країни, економічний показник та показник якості життя населення.

Вона є не лише територіальним фундаментом, якість ґрунтів безпосередньо впливає на всі сфери розвитку держави, і вміння правильно та раціонально використовувати їх має бути пріоритетним для держави та її громадян. Дії суспільства та рішення головуючих осіб країни, щодо ефективності та розсудливості у ставленні до використання земельних ресурсів відіграють вирішальну роль не лише у врожайності ґрунту та позитивній економічній результативності сільського господарства, а й безпосередньо у підтримці природного балансу, збереження біорізноманіття і забезпечені життєво важливих умов не тільки для нашого покоління, а й на тисячі років вперед.

Розвиток світової економіки та аграрія змінили свої вектори, тепер розуміння поняття «землекористування» розглядається більш широко, воно не вважається тільки, як спосіб максимального видобутку продукції ігноруючи стан та якість ґрунту, сьогодні поняття «землекористування» набуло комплексного значення, не тільки економічного, а також екологічного, соціального та правового аспекту. Для України, яка має великий аграрний потенціал, родючі та ресурсні землі, питання раціонального використання земель є одним із пріоритетних. Якість і збереження родючості ґрунтів України визначає її місце на економічному світовому ринку, а також впливає на екологічну ситуацію в країні.

Уявлення про раціональне використання земель сільськогосподарського призначення зазнало значної еволюції. Раніше на це дивилися, як однобічне використання земель, коли тільки збирали якомога більше врожаю і ніхто не переймався якістю ґрунту, як наслідок можна спостерігати деградаційні

процеси, ерозії ґрунтів та виснаження родючого потенціалу на території країни, які є наслідком нераціонального використання українських земель за часів та під час розпаду СРСР. На сьогодні, можемо бачити позитивні зміни, щодо бачення сучасного раціонального використання земель, враховуються такі аспекти як економічна вигода, яку можна отримати з продажу товару, вирощеного на землі, та співвідношення до неї збереження навколишнього середовища. Щоб прийти до сучасного поняття раціонального використання земель сільськогосподарського призначення треба було пройти скрізь нелегкі радянські часи, для українських земель, щоб з часом прийти до новітніх інтегрованих світових методик раціонального землекористування.

Важливо досліджувати і вивчати теоретичні підходи та історію становлення розуміння поняття «раціональне використання земель» для подальшого його розвитку та розуміння сучасного аграрного напрямку, а також для майбутнього післявоєнного часу нашої країни, коли треба буде запроваджувати нові технології раціонального землекористування для оновлення ґрунту, а також підтримання родючості там, де воєнні дії не вплинули на землі сільськогосподарського призначення.

Потреба раціонального використання земельними ресурсами сільськогосподарських земель не була пріоритетним питанням, воно не вивчалось та не ставилося перед аграріями та спеціалістами починаючи з 1917 по 1991 року, це часи існування Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Розуміння важливості афективно використовувати землі прийшло з часом, щоб повністю розібратися, що означає раціональне використання земель, важливо ознайомитися з поглядами на дане питання за хронологією історії починаючи з моменту існування СРСР.

Перший період, можемо позначити як Радянський, він існував впродовж становлення Української Радянської Соціалістичної Республіки це з 1917 року по 26 грудня 1991 рік. В цей час використовувалося екстенсивне землеробство. Важливою відмінністю екстенсивного використання земель сільськогосподарського призначення від інтенсивного полягає у збільшені

обсягів виробництва продукції за рахунок розширення площ та ресурсів, а не шляхом впровадження нових технологій вирощування продукції, технологій оброблювання чи покращення якості ґрунту.

Подальший розвиток земельних відносин в Україні, а відповідно, і управління земельними ресурсами пов'язаний з роботою Другого Всеукраїнського з'їзду Рад, який відбувся 6 березня 1918 р., під час цього з'їзду було прийняте «Тимчасове положення про соціалізацію землі». 17-18 січня 1918 р. відбувся Третій Всеросійський з'їзд Рад і з'їзд земельних комітетів [4]. Було підтверджено рішення про повне та незворотне скасування права приватної власності на землю, без можливості викупу. Процес розподілу землі відбувався на основі рівності, щоб максимально залучити робочу силу та гарантувати гідний рівень життя для трудового класу села.

В 1919 році прийнято закон, який врегулював націоналізацію землі, першою статтею якого було скасовано приватну власність, а вся земля, не тільки сільськогосподарського призначення, віднесена до земель державного фонду.

Метою таких реформ було створити єдину підпорядковану владі систему. Це означало перехід від одноосібного господарювання до колгоспів і радгоспів, тобто колективного ладу. Новітні законодавчі акти передбачали розуміння одноосібного господарства, як тимчасове явище, і спрямували всі свої зусилля на агітацію та створення колективних форм праці таких, як колгоспів та радгоспів, для введення в норму спільну сільськогосподарську роботу.

Чинником, який дуже негативно вплинув на землекористування, стала Друга світова війна. Цей час дуже обмежив користування землею, та ніс негативні наслідки на якість та стан ґрунту. По сьогодні у полях знаходять рештки або навіть вцілілі боєприпаси тих часів.

На окупованих землях, німецькими загарбниками, тогочасна владна система землеустрою перестала працювати. Було знищені або втрачені державні акти на землю, колгоспні поземельні книги, районні реєстрові книги

землекористування. Межові знаки, а також межі полів сівозмін були ліквідовані. В більшості не зберіглися також планоно-картографічні матеріали, які були необхідні для обліку та раціонального використання земель колективних форм праць.

Після звільнення територій від окупації, обсяг та характер робіт з землеустрою визначалися окремими постановами. В Україні, для організації цих робіт, використовували Інструкцію Наркомзему УРСР від 15 липня 1944 року. Інструкція визначала процедуру відновлення землекористування для колгоспів на звільнених територія.

Загалом за часів Радянського Союзу землекористування українських земель було переважно екстенсивним. Це означало, що головний напір робився на збільшенні загальної площі сільськогосподарських земель та наросуванні обсягів виробництва шляхом освоєння нових територій, а не на покращенні якості вже наявних земель чи підвищенні ефективності їх обробітку.

У роки між 1950 і 1980 відзначалося активне впровадження меліораційних практик, освоєння цілинних і перелогових земель, а також масове розорювання степових ділянок, які вважалися знаками прогресу, спостерігався перехід від екстенсивного на інтенсивне землекористування, однак, ця стратегія виявилася надмірно затратною з точки зору ресурсів і мала негативні екологічні наслідки. Негативними моментами в цій стратегії було використання великої кількості хімікатів, шкідливих для ґрунту у такій великій кількості, виснаження та деградація ґрунтів та порушення природного балансу. Державні програми стимулювали збільшення площ оброблюваних земель, особливо в Україні, що була одним із важливих аграрних регіонів СРСР. Загалом, це призвело до зменшення площ природних луків і пасовищ та до зміни структури земельного фонду.

Метою радянської земельної політики було створення великих сільськогосподарських об'єднань, що передбачало знищення малих господарств та відмову від традиційних методів обробки землі. Зміни в

аграрній політиці мали негативний характер, а саме в таких моментах як порушувалися сівозміни, ґрунти втратили родючість та свою якість, деградація ґрунту та ерозія ґрунту стали не такими рідкісними проблемами, поширеними вони були у степової та лісостепової частині України.

Екологічні наслідки використання земель в СРСР були недооцінені. Хоча в 70-80-х роках почали проводитися дослідження з охорони ґрунтів, державна політика продовжувала орієнтуватися на кількісні показники виробництва сільськогосподарської продукції, що негативно впливало на стан земель.

Радянська модель землекористування базувалася на принципах максимальної продуктивності, яка потім приносила Радянському союзу економічну вигоду, та нарощування обсягів виробітку продукції, не приділяючи належної уваги екологічному стану та збереженню ґрунтового потенціалу.

Після «радянського» періоду, йде «перехідний» період формування поняття «раціонального використання земель», який починається ще до розпаду СРСР, приблизно у 1980 році і закінчується розпадом СРСР та ще кілька років під впливом тодішньої аграрної політики.

У цей період починає з'являтися усвідомленість необхідного раціонального використання земель, так як виключно екстенсивний підхід має межі. Надмірне вироблення продукції, не зважаючи на якість землі призводить до її деградації та ерозії ґрунтів, а також зниження їх родючості та порушення екологічного балансу. З виявленням негативних наслідків з'являються такі терміни як «раціональне використання землі», «сталий розвиток», що створювало передумови для переходу до екологічно збалансованих моделей земельного використання.

З переломними змінами у світогляді на якість ґрунту на необхідності раціонально використовувати землі сільськогосподарського призначення співпадає і час Перебудови і розпаду СРСР, що змогло створити умови для формування нової земельної політики на території незалежної України.

В час «перехідного» періоду поняття «раціональне використання земель» перестає бути лише питанням підвищення урожайності, та екстенсивного видобутку продукції. Виникає розуміння, що воно має охоплювати економічну ефективність, екологічну стійкість та соціальну справедливість (доступ до землі, рівні права на її володіння та користування). Поступово формується концепція, що розглядає землю не лише як ресурс для виробництва, а як важливу частину екосистеми.

Основними подіями в земельному законодавстві стали такими :

- Прийнятий Земельного кодексу УРСР від 18 грудня 1990 року [5]. Прийняття цього законодавчого акту дало старт впровадженню оновлених моделей землеволодіння. Це не призвело до моментального виникнення ринку землі, але заклало підґрунтя для його еволюційного розвитку;
- Постанова Верховної Ради Української РСР «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 року [5]. Ця постанова поклала край єдиній формі власності на землю, започаткувавши багатокладну систему землекористувань;
- Ухвалення Земельного кодексу України, уже як незалежної країни, 25 жовтня 2001 року, а набув чинності він 1 січня 2002 року [1]. Він послужив основою для формування правових відносин щодо права власності та права користування на землю.
- Указ Президента від 08.08 1995 року «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» [6]. На підставі цього документа було здійснено розпаювання земель, які до цього перебували у колективній власності колгоспів та інших сільськогосподарських підприємств.

Завдяки процесам, що відбувалися в Україні наприкінці 1980-х – 1990-х роках, було закладено основи інформаційного забезпечення земельних ресурсів, що стало фундаментом для подальшого створення Державного земельного кадастру в його сучасному вигляді. Вперше були створені

нормативні документи, які регулюють облік земель та інвентаризацію угідь, а також започаткована нова система збору даних про землекористування, що враховує екологічний стан ґрунтів і їх ефективне використання.

Починаючи з 1992 року почали видаватися державні акти на право власності на землю червоного та рожевого кольору, також видавалися фіолетово-голубі на право постійного користування на земельну ділянку. Але ці державні акти не містили присвоєного кадастрового номеру. Кожна земельна ділянка в Україні має свій неповторний кадастровий номер, це як ідентифікаційний номер людини. Це індивідуальна комбінація цифр і символів, яка присвоюється ділянці під час державної реєстрації і є її постійним ідентифікатором. Раніше кадастровий номер ділянки могли присвоювати землевпорядники сільської територіальної громади, і вносити в погосподарську книгу, але це було не поширене явище, на зараз існує Державний земельний кадастр, який вимагає електронної реєстрації земельної ділянки, у результаті якої присвоюється вже кадастровий номер, який точно не повторюється і вноситься в базу ДЗК.

Ставлення до земельних ділянок почало трансформуватися з початком з початком приватизації землі та переходом її у приватну власність і користування громадян. Власники землі почали переосмислювати її роль, усвідомлюючи, що вона є не тільки джерелом для вирощування врожаю, але й цінним надбанням, яке потребує збереження для нащадків. Завдяки переосмисленню ставлення до ґрунтів, в Україні сформувався більш усвідомлений підхід до їхньої якості, ефективного використання та відновлення родючості. Це був значний етап у розвитку сучасних практик землекористування.

Отже, перехідний період 1980-1990-х років став вирішальним для еволюції підходів до управління земельними ресурсами. Якщо до цього часу домінувала стратегія максимального видобутку, то поступово на перший план вийшли турбота про збереження родючості ґрунтів, забезпечення екологічної безпеки та впровадження принципів сталого землекористування. З часом

сформувалася нова філософська модель, яка визначає землю, як національний скарб, що потребує не лише раціонального, а й усвідомленого використання.

Наступним став «інтегрований» період, він почався з часів розпаду СРСР та становлення України, як незалежної країни, починаючи приблизно з 2000-них років і включно до 2022 року.

На початку 21 століття в Україні спостерігається становлення комплексного підходу до управління земельними ресурсами, що враховує економічні, екологічні та соціальні фактори. Спостерігається еволюція уявлень про землю, тепер її сприймають не лише як ресурс для сільськогосподарського виробництва, а й як ключовий елемент екологічної системи та просторовий базис для досягнення сталого розвитку.

Європейська інтеграція та міжнародні ініціативи, зокрема такі як, Конференція ООН у Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища, яка відбулася у 1992 році та подальші документи на кшталт Порядку денного ХХІ століття і Концепції сталого розвитку сільських територій, спонукали Україну до перегляду та адаптації політики у сфері земельних відносин.

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро відбулася конференція ООН, яка справила суттєвий вплив на Україну, адже саме тоді було закладено основу для розуміння сталого розвитку – підходу, що дозволяє задовольняти сучасні потреби, не шкодячи можливостям майбутніх поколінь. Україна була змушена переосмислити свої економічні підходи та екологічні пріоритети. Хоча впровадження «Національної стратегії сталого розвитку» відбувалося поступово, цей документ заклав основу для майбутньої співпраці з іншими країнами у сфері захисту довкілля та відповідального ставлення до його збереження.

Для досягнення стало розвитку на конференції ООН було затверджено план дій «Порядок денний на ХХІ століття». Не другорядним моментом є те, що цей документ містить положення щодо сталого розвитку сільських територій. Даний план розроблено з метою забезпечення сталого розвитку, що передбачає збалансований підхід до екологічних, економічних та соціальних

аспектів. Його кінцева мета - задовольнити потреби сучасного суспільства, зберігаючи при цьому ресурси та можливості для майбутніх поколінь. У 2015 році було прийнято «Порядок денний на період до 2030 року» як частину глобальної стратегії сталого розвитку.

Основоположний правовий акт прийняли від 25 жовтня 2001 року, який називається Земельним кодексом України, прийняття цього кодексу стало вирішальним кроком у формуванні правової бази для ефективного та раціонального використання земельних ресурсів. Наступні роки принесли нові законодавчі ініціативи:

- Закон України від 19 червня 2003 року «Про охорону земель»;
- Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 року;
- Закон України від 11 грудня 2003 року «Про оцінку земель»;
- Схвалена 17 жовтня 2007 року Концепція національної екологічної політики України.

Ці вагомі документи стали революційним кроком, вперше на законодавчому рівні об'єднавши екологічні вимоги з економічними стимулами та важелями впливу на господарську діяльність.

Починаючи з середини 2000-х років, в незалежній Україні почали активно впроваджувати інформаційні системи для управління землею. Впровадження геоінформаційних технологій послужило основою для розробки та запуску Державного земельного кадастру від 1 січня 2013 році. Впровадження було передбачено Законом України «Про Державний земельний кадастр» від 7 липня 2011 року. Як результат, запустивши в роботу Державний земельний кадастр, земельний ринок став більш прозорим.

Паралельно з цим, зростає популярність концепції «сталого землекористування», яка виходить за рамки економічної ефективності, включаючи в себе збереження екологічного балансу, турботу про родючість ґрунтів та розвиток сільських громад.

Україна, також, працює над приведенням своєї аграрної політики у відповідність до європейських стандартів. Цей процес включає участь у різноманітних програмах, таких як Twinning, ENPARD та FAO, які сприяють обміну досвідом та впровадженню кращих практик.

Завдяки Twinning Україна отримує можливість вдосконалювати своє законодавство, наближаючи його до стандартів ЄС, що позитивно впливає, зокрема, на розвиток сільського господарства, ENPARD Європейський Союз прагне розвивати сільські громади та сприяти сталому сільському господарству в країнах-партнерах, інвестуючи в їхній розвиток та надаючи необхідну підтримку. Україна здійснює співробітництво з Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO) в рамках реалізації проєктів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки, сталого розвитку сільського господарства та впровадження інноваційних технологій.

Попри всі зусилля в Україні впровадити раціональне використання земель, деякі проблеми ще наявні, та перебувають у загостреному стані, до таких проблем можна віднести: нераціональне використання земель, деградація та ерозія ґрунтів, занедбання посівних площ в деяких регіонах країни.

Україна протягом двадцяти двох років переживала трансформацію земельних відносин, держава прагнула задовільнити як економічні потреби так і не забувати екологічні показники, впроваджувала комплексний підхід до землекористування, все одно стикнулася з недоліками, корупцією та проблемами попри впровадження необхідних правових актів. Як показала практика, правова база України, ще потребує удосконалення. Незважаючи на впровадження європейських стандартів та активний розвиток наукових досліджень у галузі сталого землекористування, землі продовжували деградувати. Це було зумовлено надмірною господарською діяльністю, неефективним контролем та недостатнім фінансуванням природоохоронних заходів.

Отже, цей період був часом формування земельної політики, що супроводжувався як прогресом в управлінні, так і проблемами, які ускладнювали перехід до сталого землекористування.

Хочу окремо виділити період який дав нове розуміння щодо поняття «раціонального використання земель», точніше сказати нелегкий період для України, як для незалежної держави яка бориться за своє існування та становлення себе, як не другорядної країни у світі, «воєнний», який почався з повномасштабного вторгнення від 24 лютого 2022 року і продовжується по теперішній час.

Повномасштабне вторгнення росії, розпочате у 2022 році, кардинально змінило систему землекористування в Україні. Війна спричинила серйозні втрати земельних ресурсів, дезорганізувала аграрний сектор та призвела до деградації ґрунтів на великих площах. Міжнародні експерти та науковці констатують значні втрати ріллі та пасовищ, які в більшості є орними землями, на сході та півдні країни. Причинами цього є руйнування, спричинені бойовими діями, а також техногенними катастрофами. Крім того, родючість багатьох ділянок суттєво знизилася через забруднення важкими металами, нафтопродуктами та залишками боєприпасів.

Наслідки війни вимагають від країни необхідність формування нової моделі раціонального використання земель. Вона має бути спрямована на досягнення економічної ефективності, забезпечення безпеки, збереження екологічної рівноваги та відновлення агросистем. На сучасному етапі ключовими завданнями є визначення та оцінка пошкоджених територій та створення дієвих механізмів для рекультивації земель після завершення бойових дій.

Слід підкреслити, що в означений часовий відрізок відбувається кардинальна зміна у сприйнятті землі, яка тепер розглядається як найважливіший стратегічний актив країни. Тоді як раніше пріоритетом у її експлуатації була виключно економічна вигода, сьогодні на перший план висуваються такі нагальні цілі, як гарантування продовольчої

самозабезпеченості, підтримка екологічної рівноваги та впровадження науково обґрунтованих методів управління земельними просторами.

У 2021 році було знято обмеження на продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення і в цей же час було відкрито ринок землі це стало важливою подією в аграрній сфері. З першого липня дозволили продаж землі лише фізичним особам, але було обмеження, не більше як 100 гектарів на одну особу. А вже з 1 січня 2024 року дали дозвіл на продаж землі вже юридичним особам, також з обмеженням не більше десяти тисяч гектарів на людину.

В той же час, іноземці поки не мають можливості купувати українську землю, щоб отримати такий дозвіл треба щоб провели всеукраїнський референдум та прийняли відповідне рішення. Остаточного рішення по дозволу іноземним громадянам купувати землю сільськогосподарського призначення ще немає, і поки в країні війна такого дозволу може і не бути.

Великим проривом у земельних відносинах стало зняття мораторію на землю. Цим кроком Україна зробила аграрний сектор більш привабливим для інвесторів та сприяло створенню економічної відповідальності за землю її власників. Паралельно до цього виникає потреба у контролі за раціональним використанням земель за їх цільовим призначенням. Цей крок необхідний для забезпечення екологічної безпеки та раціонального використання землі, особливо в час війни та повоєнний час для збереження необхідних якостей ґрунту для майбутніх поколінь.

Наукові дослідження, які зараз проводяться є важливими для подальшого відновлення ґрунту у після воєнний час, вони мають на меті забезпечити екологічне та безпечне землеробство на землях. Для досягнення цього розробляються нові екологічні методи відновлення земель після проведення на них бойових дій. До них можна включити використання фіторе mediaції, біотехнологію, регенеративне землеробство та використання плантацій швидкісного росту на сільськогосподарській землі, також можуть використовуватися біологічні методи для оздоровлення

грунту, а для більш пошкодженої бойовими діями землі може використовуватися радикальніший метод її оздоровлення – консервація.

Період воєнних дій позначився негативними наслідками для землекористування, зокрема тим що невідомо як відбувається управління земельними ресурсами на окупованих територіях, відбувається руйнування земельного обліку земель, незаконним захопленням та скорочення посівних площ через їх замінування та непридатність до оброблення. Для того щоб забезпечити усунення цих проблем виникає потреба створення єдиної державної програми для моніторингу, відновлення та охорону таких земель на постраждалих та деокупованих територіях.

Цей етап переосмислення раціонального використання земель є етапом кардинальної перебудови системи землекористування, що пов'язує між собою негативні прояви війни з цілеспрямованим формуванням інноваційної, пристосованої моделі раціонального розпорядження земельними ресурсами.

Майбутнє сільськогосподарських земель України буде характеризуватися екологічною стійкістю та економічною ефективністю, що стане можливим завдяки лібералізації земельного ринку, впровадженню принципів сталого розвитку та залученню міжнародної підтримки.

З усього сказаного, можна вивести наступне формулювання поняття «раціональне використання земель», це цілісний та науково обґрунтований підхід до використання земельних ресурсів, що забезпечує їх ефективне застосування, та є основою для досягнення балансу між економічними вигодами та екологічними вимогами.

Для трактування раціонального використання земель у сучасній науковій літературі розроблено кілька основних теоретичних підходів. Вони охоплюють різні сторони взаємодії суспільства, економіки та екології, що в сукупності формує комплексне бачення ефективного землекористування.

Існує кілька способів розглядати це питання, і вибір залежить від того, на чому зосереджується увага. В раціональному використанні земель

виділяють 5 теоретичних підходів економічний, екологічний, соціально-правовий, організаційно-управлінський та інтегрований.

Розглянемо більш детально кожен теоретичний підхід, який використовується у раціональному використанні земель сільськогосподарського призначення, та їх призначення у цій системі, коротко теоретичні підходи проілюстровано в рисунку 1.3.

1. Економічний підхід розглядає землю, як основний ресурс виробництва, але також наголошує на його вичерпності, якщо нерозсудливо використовувати його. Раціональне використання землі, в цьому контексті, визначається не лише як економічний важіль, а й наголошує на збереженні родючості її потенціалу для наступних поколінь.

Треба раціонально використовувати земельні ресурси, щоб мати можливість користуватися ним в довгостроковій перспективі. Прибуток, ефективність та рентабельність є основою цього підходу, це досягається економічним стимулюванням та пільгуванням людей, які розумно працюють з землею

2. В основі екологічного підходу земля в першу чергу розглядається, як важливий ресурс, який має значну екологічну цінність, який треба раціонально використовувати, щоб з роками інтенсивного використання земель він не деградував, а лише потім можна говорити про економічну вигоду.

Метою цього підходу є збереження якості ґрунту, охорона землі, а також захищення від деградації та ерозій різного виду. Підхід базується на екологічній рівновазі, а інструменти для її досягнення - це сівозміни, органічне землеробство, збереження біорізноманіття, охорона та контроль за якістю земель, що забезпечує сталий розвиток.

3. Аналізуючи соціально-правовий підхід можна зазначити що земля розглядається не просто як актив, а як важливий елемент суспільного добробуту. Використання землі повинно бути організовано таким чином, щоб забезпечити використання земель за їх цільовим призначенням, що гарантує

раціональне використання земель сільськогосподарського призначення. Також цей підхід гарантує правову захищеність власників та користувачів земельних ділянок, а разом із тим їх відповідальність за стан ґрунту перед нащадками.

4. Організаційно-управлінський підхід розглядає ефективну систему управління земельними ресурсами. Це передбачає ретельне планування, злагоджену взаємодію та контроль за використанням земельних ресурсів. Основними елементами цього підходу є прозорість, доступність, достовірність інформації, моніторинг за станом земель та ефективність землекористування.

Рисунок 1.3 Теоретичні підходи до раціонального використання земель і сільському господарстві.

Джерело: Сформовано автором

5. Сучасний та всебічний інтегрований (системний) підхід розглядає економічну, екологічну, соціальну та правову сфери разом. Він спрямований на сталий розвиток. В рамках інтегрованого підходу використовуються такі

практичні інструменти як геоінформаційні системи, екологічний моніторинг, агроекологічне районування, Державний земельний кадастр, а також оцінка впливу господарської діяльності на ґрунтові ресурси, що в свою чергу дозволяє ефективно використовувати земельні ресурси.

Проаналізувавши наукові праці українських та зарубіжних науковців на практичному рівні раціональне використання земель сільськогосподарського призначення базується на кількох принципах (рис. 1.4):

1. Принцип, що надає пріоритет сільськогосподарському використанню земель. Землі сільськогосподарського призначення використовуються лише за прямим цільовим призначенням.

2. Для сталого розвитку аграрного сектора головним є забезпечення збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення, що передбачає економічну ефективність, екологічну безпеку та наукову обґрунтованість.

3. Принцип комплексного підходу до охорони ґрунтів, що включає в себе запобігання деградації, ерозії, забрудненню та виснаженню. У рамках цього принципу, важливо враховувати природні, кліматичні, економічні та ґрунтові характеристики кожної ділянки протягом усього циклу землекористування.

4. Принцип відновлення та покращення ґрунтової родючості. Він охоплює систематичне застосування комплексу агротехнічних, меліоративних та біологічних заходів, спрямованих на підтримання екологічної стійкості сільськогосподарських територій.

5. Принцип ресурсозбереження та технологій, які є екологічно безпечними. Основною задачею такого принципу є вирощування культур та обробіток землі так, щоб мінімізувати втрати ресурсного потенціалу та запобігти виснаженню землі.

6. Принцип державного спостереження та заохочення ефективного використання земель. За недотримання раціонального використання земель

сільськогосподарського призначення та порушення земельного законодавства України буде йти підвищення відповідальності.

7. Принцип відповідального ведення господарства. Користування землею повинно бути екологічно безпечним, забезпечувати продовольчу стабільність і сприяти сталому розвитку територій.

Рисунок 1.4 Принципи раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Джерело: Сформовано автором

Сформульовані принципи визначають методологічний фундамент сучасної моделі раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, де економічні інтереси поєднуються з екологічними та соціально-правовими аспектами.

Щоб зрозуміти всю концепцію раціонального використання земель сільськогосподарського призначення треба розглядати це питання під

призмою часу. Розглядаючи еволюцію цього питання, можна побачити, як розвивався аграрний сектор цілком, становлення його від екстенсивного землекористування до інтенсивного, де береться до уваги не лише економічна вигода, а ставиться в пріоритет екологічний та соціально-правовий показник. В свою чергу зменшуючи шанс на невідворотнє збідніння та деградації ґрунту, зберігаючи його родючий потенціал для нащадків.

1.3. Закордонний досвід раціонального використання земель сільськогосподарського призначення

Відповідальним та ефективним підходом до використання земельних ресурсів наживають раціональне використання земель, що базується на науково-обґрунтованих підходах. Вивчаючи це питання важливо зосереджувати увагу не лише на вітчизняних підходах, а й на світовому досвіді раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Закордонний досвід може стати прикладом для наслідування розвинення ефективного використання земель в Україні. Це допоможе адаптувати нові ідеї та принципи, які зможуть нам допомогти зберегти якість та родючий потенціал ґрунту.

Досвід Німеччини є прикладом контролю держави до використання земельних ділянок, особливо сільськогосподарського призначення, над угодами щодо землі. Держава використовує підхід сталого землекористування, що означає використання землі та її ресурсів, не обмежуючи можливості використання цієї ж самої землі та її потенціалу для майбутніх поколінь.

Земельними німецькими актами розділяють поняття «власність» та «володіння» землею. Під власністю мають на увазі юридичне право на землю, тобто має офіційні документи на цю земельну ділянку, та є її законним власником, може робити будь-які цивільно-правові операції з земельною ділянкою, які передбачені законом. З іншого боку поняття «володіння»

розглядають як фактичне користування землею, тобто людина реально використовує земельну ділянку згідно її цільовим призначенням, такою людиною може бути землекористувач або орендар, а саме людина яка не має право власності на земельну ділянку. Землеволодіння хоча і не є юридичним правом на земельну ділянку, але може успадковуватися або передаватися через договір оренди.

В країні держава суворо контролює всі маніпуляції з земельними ділянками, це купівлю-продаж, використання земель сільськогосподарського призначення та земель лісового фонду, зміни інформації, що стосується сільськогосподарських земель. Окремий контроль держави здійснюється по відношенню до земель сільськогосподарського та лісгосподарського призначення. А саме це стосується питань поділу цих земельних ділянок та зміни цільового призначення, все це робиться з вагомих причин та з дозволу держави. Метою цього обмеження є ефективне та продуктивне використання земельних ресурсів та забезпечення підтримки великих сільськогосподарських виробництв. При купівлі земель сільськогосподарського призначення фермери мають перевагу перед людьми, які не мають відношення до виробництва сільськогосподарської продукції, у сільгоспвиробників більше шансів придбати таку землю. Також перевіряють поставлену ціну на землю при продажі, щоб вона була в межі ринкової вартості.

Більше половини земель сільськогосподарського призначення в Німеччині орендовані, незважаючи, що держава має певні земельні закони, які мають умови заключення договору. Це робиться для того, щоб земля використовувалася правильно, раціонально, та ефективно, при цьому не збіднювався родючий потенціал.

Німеччина створила спеціальні сільськогосподарські суди, які спостерігають за дотриманням законів, сплатою податків а також за раціональним використанням землі сільськогосподарського призначення, для запобігання вірогідності її збідніння та деградації.

Забороненими діями також є будівництво на сільськогосподарських угіддях, а також земельні суперечки, які можуть виникнути між землекористувачами, власниками земельних ділянок можна вирішити через спеціальні процедури, які передбачені законом.

Сучасне право Німеччини забороняє подрібнення фермерських господарств і земельних ділянок при успадкуванні та при будь-яких інших змінах власників, як і використання сільськогосподарських угідь не за цільовим призначенням або непродуктивно; передбачає державний контроль за операціями, пов'язаними з відчуженням, купівлею та продажем ділянок; віддає перевагу інтересам орендаря, а не особи, яка здає землю в оренду [7, с. 26-29]. У Німеччині останніми роками спостерігається зростання кількості фермерських господарств, що використовують орендовану землю, а на сході країни взагалі 91,4% усієї площі сільськогосподарських угідь здається в оренду [8, с. 134–138]. При чому фермери орендують земельні ділянки не у власників приватизованих земельних ділянок, а у держави, яка в свою чергу надає орендарям пільги.

Німецький досвід [8, с. 134–138], який можна перейняти Україні, є те, що держава суворо контролює ринок землі, зокрема сільськогосподарського призначення, щоб уникнути хаосу та махінацій. Також, важливим є аспектом заборони поділу сільськогосподарських угідь та зміни цільового призначення у разі зміни власника, що допомагає керувати доцільним використанням земель. Операції, об'єктом яких є земля, ревізується державою, всі без виключення, країна заохочує аграріїв раціонально використовувати землю, покращувати її якість через охорону, надаючи орендарям певні привілеї.

Ще одна країна у якій використання земель сільськогосподарського призначення перебуває під суворим наглядом є Франція. Досвід Франції у раціональному використанні сільськогосподарських земель є дуже важливим, адже під час розгляду різноманітних практик, знаходиться щось, що можна підкреслити і використати на благо українських земель. Франція посідає чи не

найперше місце у виробництві аграрної продукції між країнами Європейського Союзу.

В аграрній політиці країни можна прослідкувати, що оренда розглядається як інструмент, який розширює сімейні фермерства. Саме тому у країні переважають орендні відносини. З самого початку такі відносини регулював Цивільний кодекс, а у вересні 1943 року прийняли вже відповідний закон, Закон «Про оренду».

Держава контролює проведення всіх цивільно-правових земельних операцій, а саме укладення договорів купівлі-продажу, передачу земельних ділянок в оренду, дарування землі.

У випадку коли власник земельної ділянки вирішив здати її у оренду тоді розмір орендної плати визначається адміністративними органами місцевого самоврядування, а не по домовленості орендаря та орендодавця.

Статут сільськогосподарської оренди, прийнятий на законному рівні 17 жовтня 1945 року, диктує правила оренди в країні. Згідно цього Статуту договір оренди повинен мати чітку структуру: загальні відомості про об'єкт договору, вимоги до особи, яка збирається орендувати земельну ділянку, права та зобов'язання орендаря та орендодавця, порядок проведення розрахунку, розмір орендної плати та строк її дії.

Франція [9, с. 174–178] отримує основний прибуток аграрного сектору за рахунок оренду. Людина з освітою аграрія, та маючи досвід роботи має пріоритетне положення в очах власника оренди, і розглядається, як надійний орендар. Максимальна площа для оренди землі в одні руки не повинна перевищувати 200 гектарів, в той же час у власників немає таких обмежень.

Французька модель управління земельними ресурсами відіграє основну роль в обігу земель сільськогосподарського призначення. Вона передбачена для сприяння консолідації земель, раціональному використанню та охороні сільськогосподарських земель, усереднена орендна плата це допомагає запобігти спекуляції землею.

Держава всебічно підтримує фермерські господарства через надання субсидій, програми охорони та збереження родючості та запобігання деградації земель сільськогосподарського виробництва.

Також для України є цінним досвід Італії [10]. Головною метою італійської земельної реформи стало досягнення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Влада Італії прагнула започаткувати ринок землі, та передавати землі у користування або у власність тим, хто справді має справу з оброблюванням землі, таким людям дозволялося купувати землю за нижчими цінами ніж на ринку землі. Селянам або фермерам надавався кредит на 30 років, ставка якого не перевищувала 3,5 відсотки.

Країна суворо контролює використання сільськогосподарських земель, якщо людина недбало використовує землю влада країни примусово здійснює вилучення для оренди/продажу більш результативному господарю.

Для іноземців є обмеження на купівлю прикордонних земельних ділянок, це робиться для захисту державної цілісності країни. Земельне законодавство чітко дає зрозуміти, що землі треба використовувати відповідно до цільового призначення, якщо ці правила не дотримуються власників або користувачів земельної ділянки штрафують або накладаються санкції.

У Польщі [11, с. 26-29], як і в більшості країн Європейського Союзу, землі сільськогосподарського призначення можуть передаватися у власність такими способами як: купівля-продаж, успадкування, дарування, обмін, а ось орендою можна взяти землю у користування. Законом Польщі «Про управління державними сільськогосподарськими землями», прийнятим 10 жовтня 1091 року, та Законом «Про формування сільськогосподарської системи», від 11 квітня 2003 року, сформовані правила щодо обігу земель сільськогосподарського призначення, саме ці закони визначають, як здійснюється державний контроль за ринком землі. Для реалізації функції державного контролю та управління земельними ресурсами створено Агентство сільськогосподарської нерухомості, яке уже безпосередньо

займається управління землею, її орендою та іншими цивільно-правовими питаннями. Оренда у Польщі здійснюється вільно, без суттєвих обмежень.

Економічними методами переважно здійснюється регулювання ринку землі в Польщі. З метою підтримки молодих, малоземельних або перспективних фермерств держава через спеціальний орган врегулювання земельних питань викуповує землю та фермерську нерухомість за державний кошт та все скуплене перепродається тим фермерствам. Більший пріоритет надається тим фермерствам у яких є досвід з оброблення земель. Це допомагає зберегти землю від деградації та забезпечити доцільне використання земель сільськогосподарського призначення.

Розгляд зарубіжного досвіду Німеччини, Франції, Італії та Польщі свідчить, що ефективне регулювання земельних відносин потребує участі держави і економічних стимулів для учасників цих відносин. Для досягнення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, підтримання ефективності землевласників та збереження, охорони угідь сільськогосподарського призначення. Державні органи землекористування особливо стежать за такими процесами, як проведення договорів купівлі-продажу, зміни цільового використання земель, запобігання спекуляції з землею та зосередження надмірної власності на землю в одних руках. Такий закордонний підхід є сприятливим для переймання аграрним законодавством України, оскільки він сприяє формування правильного, прозорого ринку землі та забезпечує сталий розвиток землекористування.

Висновки до розділу 1

1. У процесі аналізу виявлено що український земельний потенціал вражає. Значна частина аграрного фонду України це землі сільськогосподарського призначення. Землі, які використовуються під сільськогосподарські потреби важливі для будь-якої країни світу, їх родючість визначає місце країни на світовому ринку аграрної продукції. Такі землі

забезпечують фінансову, продовольчу та соціальну безпеку державі. Регенерація являється основною особливістю таких земель, від ступеню занедбання залежить тривалість її відновлення. Тому, щоб використовувати землі сільськогосподарського призначення довгостроково та без шкоди її якості треба дотримуватися принципів раціонального використання земель.

2. Дослідження показало, що ігнорування принципів раціонального використання земель сільськогосподарського призначення призводить до таких негативних наслідків як деградація ґрунту, втрати родючості, що в свою чергу призводить до зменшення продуктивності, зменшення біорізноманіття та загального екологічного погіршення якості землі. Питання раціонального використання земель відповідної категорії стосується як економічного фактору так й екологічного.

3. Також проведено історичне дослідження становлення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, воно показало, що у часи коли Україна, ще небула незалежною, використовувалося екстенсивне землекористування, влада дивилася лише на економічний потенціал землі а на наслідки такого використання ніхто не звертав уваги. Уже за часів незалежності стали привертати увагу до такого поняття «раціональне використання» та таких негативних наслідків, як «деградація ґрунтів».

4. Проводячи аналіз теоретичних підходів до раціонального використання земель та розглядаючи закордонний досвід в цій галузі, дало розуміння, що земля це не тільки інструмент для отримання прибутку, вона ще є унікальним, неповторним ресурсом, від якого залежить існування країни. Тому ефективне використання земель є необхідною передумовою для розвитку сталого землекористування. Для успішного введення принципів та підходів раціонального використання земель треба безпосередня участь у цьому процесі держави та кваліфікованих кадрів, які знаються на цій справі.

5. Безпосереднє залучення держави у питання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення є прикладом до переймання цього закордонного досвіду Україною.

6. Було встановлено, що розуміння та запровадження раціонального використання земель сільськогосподарського призначення неможливе без висвітлення теоретичних підходів, вивчення та аналізу закордонного досвіду країн у цьому питанні. Це поняття є багатограним, яке включає в себе безліч складових, таких як економічну, екологічну, соціально-правову. Успішне введення цих принципів залежить безпосередньо від держави, та її рішень щодо підтримки громадян, які працюють з землею. Також важливим є рішення залучення до цього питання людей, які саме розуміються на раціональному використанні земель сільськогосподарського призначення, його правила та принципи. Люди чиї дії можна назвати недобросовісними по відношенню до використання земель, що несуть шкоду родючому потенціалу, а також навколишньому середовищу повинні нести відповідальність за свої дії.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У ПЕРІОД СЬОГОДЕННЯ

2.1. Узагальнена характеристика сучасного стану сільськогосподарських земель України

Земельні ресурси відіграють одну з найважливіших ролей у розвитку країни, вони забезпечують продовольчі потреби населення, гарантують соціально-економічний розвиток держави та формують експортний потенціал. В Україні більшу частину земельного фонду займають землі сільськогосподарського призначення, саме тому треба ефективно використовувати земельний потенціал країни. Раціональне використання земель сільськогосподарського призначення є гарантом економічної стабільності національної економіки та важливим чинником закріплення позицій України на світовому ринку.

Раціональне використання земель призначених для сільськогосподарських потреб залежить від якості ґрунту, рівня освоєння землі, стабільності агроланшафтів та структури землекористування. З огляду на це, вивчення та аналіз сучасного стану земель сільськогосподарського призначення є основним для розроблення науково-методологічної бази ефективного використання земель у післявоєнний період, які можна застосовувати на практиці.

Сучасний етап аграрного розвитку України вимагає ефективних рішень, питання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення набуває пріоритетності та актуальності, особливо у час війни.

Сучасна Україна порівняно з іншими європейськими країнами виділяється своєю площею. Площа території України становить 6% від всієї площі Європи. Значним в цьому є аграрний потенціал України, який становить

19% від європейських сільськогосподарських угідь, а саме понад 42 мільйон гектарів сільськогосподарських угідь, що становить приблизно 70% від усієї площі країни. Саме ріллі з усього аграрного потенціалу становить близько 32 мільйонів гектарів це цілих 12% від європейської ріллі. На одного громадянина України приходить 90 соток землі, що майже у двічі більше середнього показника по Європі. Такі високі кількісні показники свідчать про лідерство України за ресурсним потенціалом серед країн Європи та показують її вагомий вплив на міжнародній арені аграрної продукції. [12, с. 46-54]

Земельні ресурси України в значній мірі представлені сільськогосподарськими угіддями. Вони складаються з [12, с. 46-54] :

- рілля, вони складають приблизно 32,5 мільйонів гектар, що складає 78,8 % від сільськогосподарських угідь;
- пасовища, вони складають десь 5,4 мільйонів гектар, що складає 13 % від сільськогосподарських угідь;
- сіножаті, вони складають близько 2,4 мільйонів гектар, що складає 5,8 % від сільськогосподарських угідь;
- багаторічні насадження, складають 0,8 мільйонів гектар, що складає 1,9 % від сільськогосподарських угідь;
- перелоги, вони складають 0,2 мільйонів гектар, що складає 0,5 % від сільськогосподарських угідь.

Модель порівняння процентного відношення структури сільськогосподарських угідь в Україні , проілюстровано в рисунку 2.1.

Рілля найбільше переважають в степових, конкретніше південно-західній частині країни, та лісостепових, це переважно центральна частина держави, природних зонах України. На півдні зосереджено дуже багато орних земель, які оброблюють власники, якщо власники не хочуть займатися аграрним виробництвом і дивитися за якістю земель вони здають поля в оренду, як малим підприємствам так і великим фермерським господарствам. Але так як є недобросовісні фермери, яким неважливий стан землі, вони не

дотримуються правил раціонального використання земель, а саме порушується сівозміна, спостерігається високий рівень розораності та використання надмірної кількості шкідливих добрив.

Пасовище переважно знаходиться в зоні Карпат та Поліссі, а також в південно-східній степовій області. Сіножаті, як правило, розташовані в заплавах річок лісової та лісостепової зон.

Сучасний стан земель сільськогосподарського призначення можна охарактеризувати високим процентом розораності земель, особливо в степовій зоні України, тому можна казати що в країні ефективного використання земель є не поширеним явищем дивлячись на країни Європейського Союзу там де це загальноприйняте явище. Разом з цим в Україні панує повільне освоєння передових технологій, що обмежує продуктивний потенціал та відставання у врожайності від країн ЄС.

Сучасний стан земель сільськогосподарського призначення можна охарактеризувати високим процентом розораності земель, особливо в степовій зоні України, тому можна казати що в країні ефективного використання земель є не поширеним явищем дивлячись на країни Європейського Союзу там де це загальноприйняте явище. Разом з цим в Україні панує повільне освоєння передових технологій, що обмежує продуктивний потенціал та відставання врожайності від країн ЄС.

Розораність земель в Україні є безпрецедентним у всьому світі. У процентному співвідношенні до загальної площі країни він сягає понад 54%, що перевищує екологічно-обґрунтовані норми у 40%-50% розораності ґрунтів, та потрохи наближається до позначки у 80% від усіх земель сільськогосподарського призначення. Це призводить до неминучих деградаційних процесів на землях відповідної категорії. [13]

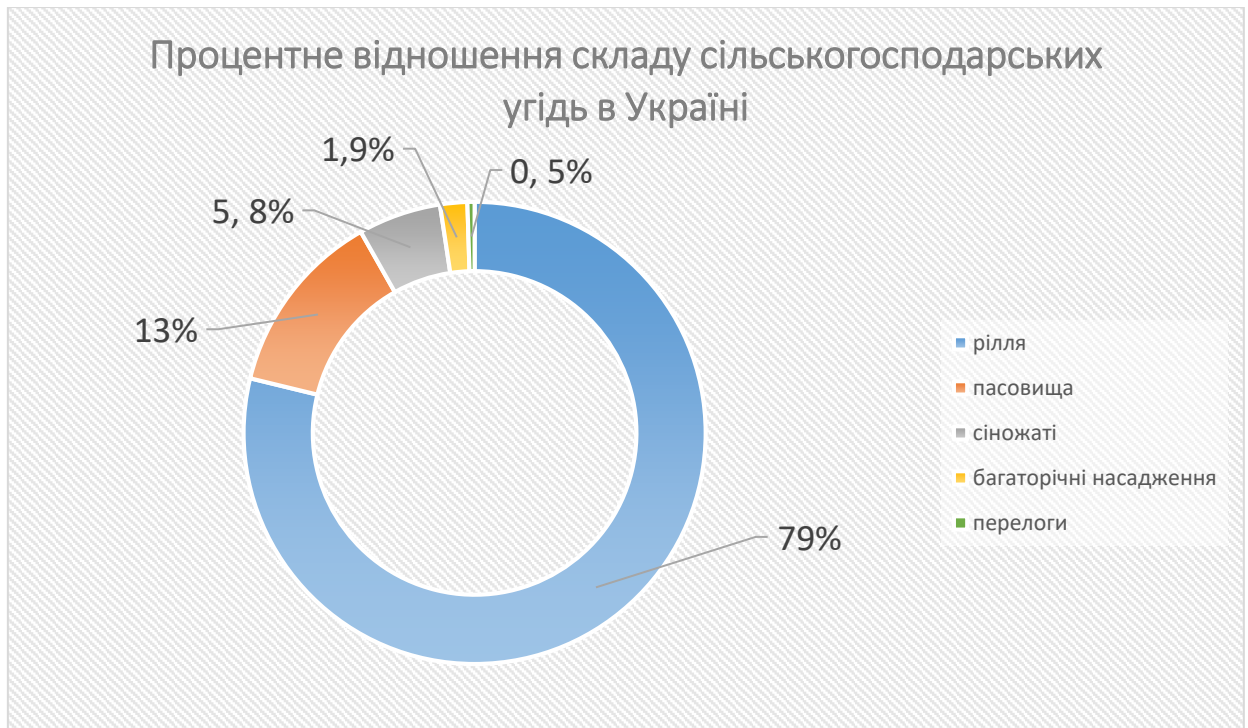

Рисунок 2.1 Процентне відношення складу сільськогосподарських угідь в Україні

Джерело: Сформовано автором

Українські чорноземи становлять понад половину земельного потенціалу країни, вони є її багатством. На сьогодні, на превеликий жаль, відбуваються деградаційні процеси, які несуть негативні наслідки державі. Проблема деградації ґрунту є не лише в Україні, вона стосується всі країн світу і має глобальний характер. Негативні наслідки можуть позначитися як і на продовольчій безпеці, стані довкілля а також загрожує розвитку сталого сільського господарства.

Ґрунт може деградувати з різних причин, через антропогенний вплив або навіть через природні, хімічні, біологічні фактори. Для того, щоб обрати методи боротьби з поширеною проблемою треба спочатку визначити, що стало причиною таких наслідків, це і буде перший етап боротьбі. Застосування дистанційного зондування землі, це інструмент для спостереженням за станом земель, адже у фермера, в якого велика площа в оренді земель сільськогосподарського призначення, може не бути фізично можливостей

бувати на всіх своїх землекористуваннях, а дистанційне зондування землі може бути хорошою альтернативою цього. Обстеживши ділянки орендар чи власник земельної ділянки може обрати доцільні методи запобігання чи боротьби з деградацією.

Основними видами деградації, які можна спостерігати на території України є ерозійна, хімічна, біологічна і фізична деградації. Ерозія вже захопила близько 13 мільйонів гектарів земель, з них приблизно половина перебуває у дуже еродованому стані [14]. Проблема ерозії дуже поширена, і як наслідок водної на вітрової ерозії відбуваються втрати верхнього родючого шару землі, що зумовлює невідновність гумусного та мінеральних складових.

Порушення хімічної рівноваги, зміною концентрації елементів, які є необхідними для росту рослин це все охарактеризовує хімічну деградацію земель. Вона є наслідком порушення балансу поживних речовин, здебільшого через нераціональне використання земель, і призводить до зниження врожайності та погіршення стану довкілля.

Основними прикладами хімічної деградації земель можна назвати засолення, осолонцювання, закислення, забруднення важкими металами, що зараз відбувається в наслідок бойових дій на території України, також забруднення нафтопродуктами, пестицидами та іншими токсичними речовинами.

Фізична або ще можна казати антропогенна деградація характеризується у змінні структури ґрунту та втрачання його механічних властивостей, що тягне за собою наслідки зниження родючості та обмеження потенціалу використання земель у сільському господарстві.

Переущільнення є одним із найпоширеніших ознак антропогенного негативного впливу на ґрунт. Спричиняється він від інтенсивного використання сільськогосподарської техніки, особливо на полях з високою вологістю, це призводить до руйнування структури ґрунту. Така земля втрачає свою пухкість та природню рихлість наслідком цього є нездатність землі утримувати повітря та воду, що спричиняє перешкоди розвитку кореневої

системи рослин, тим самим знижуючи поглинання поживних речовин і рослина або псується ще не давши врожай, або врожай буде набагато менший.

Руйнування грудкуватої структури є ще одним проявом фізичної деградації землі. У свою чергу це призводить до зниження водо-накопичуваної та водо-зберігальної здатності землі.

Зазначені форми прояву фізичної деградації зумовлюють зниження продуктивності землі та підвищують ризик виникнення ерозійних процесів. Такі процеси потребують запровадження сучасних ґрунтозахисних технологій, оптимізації використання аграрної важкої техніки та відновлення ґрунтового покриву шляхом сидерації та удобрення органічними добривами.

Деградація ґрунту спричинена природними факторами і також може бути нераціональним використанням земель це є біологічна деградація ґрунту, вона характеризується зниженням родючості та погіршенням загального стану земель. Порушення мікро-балансу, зменшення рівня біологічної активності та проліферація патогенних мікроорганізмів є причиною зниження кількості врожаю та виснаження ґрунту. Така деградація є небезпечною оскільки ґрунт позбавляється свого біоценозу, що робить процес відновлення довготривалим та ресурсозатратним.

Основними причинами появи деградаційних процесів можна назвати:

- екстенсивне землеробство, що орієнтоване на прибутку від аграрної продукції і знецінення якості землі;
- недотримання ротації культур;
- через збільшення кількості тваринництва спостерігається зменшення внесень органічних добрив;
- держава недостатньо контролює впровадження та здійснення принципів охорони земель;
- зацікавленість фермерств, що обробляють землю, в економічній вигоді, а не у довгостроковій підтримці родючості ґрунту.

Усі види деградаційних процесів мають і спільні першопричини, як тривале нераціональне використання землі без надання часу землі на відновлення своєї родючості. Тривале вирощування монокультури, зловживання мінеральними добривами та пестицидами, дефіцит органічних добрив внесених у земельну ділянку, ігнорування сівозмін та принципів охорони ґрунтів а також використання нехтування агротехнічними нормами призводить до руйнування природнього балансу в ґрунті. Можна зробити висновок, що погіршення стану та якості земель не відбувається випадково, вона являється закономірним результатом нераціонального використання землі та короткозорості перспективи використання земельними ресурсами з економічною вигодою.

Виходячи з вищесказаного, можна сказати, що без ефективного використання земель сільськогосподарського використання неможливо повноцінно говорити про продовольчу безпеку країни та стабільний виробіток аграрної продукції. Рациональне використання земель є не примхою, а необхідною умовою для надання необхідної продовольчої стабільності державі.

Відповідальне землекористування визначає впровадження науково обґрунтованих сівозмін, використання в достатній кількості органічних добрив і сидератів для покращення родючості, застосування агротехнічних заходів для охорони ґрунту від ерозії, мінімізацію надмірного механічного впливу на землю та поступовий перехід до екологічно-безпечних технологій вирощування культур.

Забезпечення родючістю ґрунту на майбутнє є необхідною умовою існування України, для цього необхідно досягти гармонії між економічними інтересами та екологічними наслідками, які є бажаними. Зупинка деградації земель та перехід до її раціонального використання є фундаментальним для сталого розвитку аграрної сфери України.

Погіршення якості ґрунтів в Україні стали наслідком не тільки природних явищ, але і значним фактором стало людське тривале втручання,

нераціональне і екстенсивне використання земель сільськогосподарського призначення та недостатнім впровадженням охорони та відновлення родючості земель. Сучасне повномасштабне вторгнення росії в Україну стало ще одним додатковим чинником, який негативно впливає на ґрунти. Якщо раніше загрозу якості ґрунту становила людська легковажність до цього питання то на зараз значна частина земельних угідь зазнала фізичного, хімічного та структурного ушкодження в наслідок ведення бойових дій. Війна поглибила вже існуючі проблеми та додатково стала наслідком до перебудови системи землекористування, бойові дії також зменшили площі земель, придатних до оброблювання, та в цілому обмежили можливості для розвитку сільського господарства.

Війна на українській території призвела до глибоких трансформацій у сфері використання земель сільськогосподарського призначення. Значна частина таких земель стала непридатною та навіть небезпечною для обробітку через бойові дії внаслідок мінування, забруднення вибухівкою та руйнування інфраструктури поруч, навіть якщо земельна ділянка знаходилася далеко від проведення бойових дій, і навіть земельні ділянки є недоступними через тимчасову окупацію. Станом на 2024 рік 4,5 млн га орних земель залишаються під окупацією, що становить 17% від загальної площі. Найбільші втрати зафіксовані в Херсонській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях [15]. На разі сказати точну цифру неможливо, але можна сказати цифри відомі станом на березень 2025 року. Станом на березень 2025 року мінами та вибухонебезпечними залишками війни забруднено 52089 га земель сільськогосподарського призначення. За час повномасштабної війни вибухотехніки розмінували 4743 га територій, в межах яких є землі сільськогосподарського призначення. Міноборони повідомило, що станом на березень цього року мінами та вибухонебезпечними залишками війни забруднено 52 089 га земель сільськогосподарського призначення. Ще ж потенційно заміновані землі, зараз ця цифра скоротилась на 20% відсотків, але

є ще дуже значною, площа таких земель на червень 2025 року складала приблизно 137 тисяч км² в гектарах це 13 700 000. [16]

До структурних змін у вирощуванні сільськогосподарських культур призвели дезорганізація в логістичних ланцюгах та обмеження пересування аграрної техніки та робочої сили. У той же час в окремих регіонах існує ризик зосередження великої кількості землі в руках великих фермерств, так як малі та середні фермерства більш вразливіші в умовах війни.

Таким чином, війна стала не лише тягнути за собою деградацію ґрунтів, а й виведення земельних ділянок з сільськогосподарського обороту та зміни у системі землекористування. Реконфігурацію земельних угідь зумовили скорочення доступності земельних фондів та варіативність фінансової забезпеченості суб'єктів господарювання. Цей процес вплинув на відсоткове співвідношення малих, середній та великих фермерств. Через таку наявну проблему, виникла необхідність приділити увагу економічним аспектам використання земель та проаналізувати сучасну систему власності на земельні ділянки.

Розвиток та становлення системи користування та власності землею відбувалася під впливом тривалих трансформацій аграрної політики та перетворень на ринку землі. В наслідок реформаційних процесів земельних відносин, приватна форма власності стала домінуючою для більшості сільськогосподарських угідь, що стало фундаментом для формування багатоукладної системи землекористування. Близько 31 мільйону гектарів земель сільськогосподарського призначення перебуває у приватній власності. З усіх земель сільськогосподарського призначення яких становить загалом приблизно 42,7 мільйон гектарів, приватизованих земель становить приблизно 72,9%. [17]

Значна частина приватизованої землі використовується не її власниками, а через оренду. Відповідно до чинного законодавства мінімальний строк оренди земель сільськогосподарського призначення є 7 років, це маж на меті забезпечити стійке використання земель та створити сприятливі умови для

довгострокових вкладень у раціональне використання земель та збереження її родючості. Але, на жаль, на практиці здебільшого орендарі халатно відносяться не до своєї землі, їм цікава лише економічна сторона їх орендних відносин, а витратити кошти на екологічно-безпечні добрива мало хто хоче. Таке відношення орендарів до землі може значно посилювати деградаційні процеси, це безумовно стверджує, що структура власності та характер землекористування безпосередньо впливають на якість ґрунтового покриву та раціональне використання земель сільськогосподарського призначення.

З початком повномасштабного вторгнення почалося загострення проблем в аграрному секторі. З одного боку, земельні ділянки, що знаходяться в районах активних бойових дій, тимчасово втратили свою економічну цінність, що призвело до скорочення пропозиції орних земель. До того ж, невизначеність у період війни створив додаткові витрати для фермерів у вигляді подорожчання засобів виробництва, логістичних послуг та заходів безпеки для виробництва і виробничих процесів.

Це стало наслідком для нерівномірного розвитку економічної стійкості агропідприємств. Великі фермерства, внаслідок залученого капіталу та сучасних технологій залишаються стабільними. На противагу їм, малі та середні фермерства часто зменшують або закривають виробництво. Результатом цього є те що земля здебільшого концентрується у руках великих фермерських підприємств.

Сучасні умови вимагають перегляду переваг у розвитку аграрного сектору, ставлячи за основу гармонійне поєднання економічних досягнень з екологічними чинниками. Основними напрямками сучасного розвитку аграрного сектору є:

- раціональне використання земель. Фермери, на території України, все частіше відмовляються від екстенсивного використання земель і надають перевагу сучасним методам точного землеробства;

— зростання популярності екологічного землеробства. Фермери все частіше звертаються до органічного виробництва та біологічних методів обробки ґрунту;

— активізація агролісомеліоративних заходів. Відновлення полезахисних лісосмуг, збереження прибережних зон та створення буферних зон. Ці кроки є важливими для землекористування, адже вони допомагають пом'якшити наслідки ерозії ґрунтів та допомагають з адаптацією до кліматичних змін на території країни;

— формування відповідальності за землю. Посиляється державний контроль за земельним моніторингом, відкритості кадастрової інформації, оцінки екологічного стану ґрунту та інтеграції в стратегії розвитку.

Узагальнюючи сучасний стан українських земель сільськогосподарського призначення, то можна прийти висновку, що Україна володіє значним земельно-ресурсним потенціалом, значну частину якого складають чорноземи. Однак, протягом останніх десятиліть спостерігається деградація ґрунтів із-за різних причин. Причинами цього послугувало екстенсивне землекористування, порушення сівозмін, скорочення посівних площ під багаторічні трави, а також суттєве зменшення обсягів застосування органічно-безпечних добрив. Це стало причиною погіршення стану та якості ґрунту, включаючи такі деградаційні прояви, як ерозія, втрата гумусу, ущільнення та забруднення ґрунту, все це негативно впливає на врожайність та регенерацію землі сільськогосподарського призначення.

Війна стала додатковою перешкодою, докорінно трансформувавши просторової та економічної структури землекористування. Значну кількість території було тимчасово втрачено для експлуатації через мінування, бойові дії, руйнування інфраструктури та тимчасову окупацію. Землі все більше зазнають забруднення вибуховими та отруйними речовинами, що робить їх непридатними до використання за їх цільовим призначенням.

Ситуація із землями сільськогосподарського призначення наразі дуже складна. Для раціонального використання земель сільськогосподарського

призначення у післявоєнний період необхідно впроваджувати систематичний підхід. Він має базуватися на ефективному землекористуванні, відновленні родючого потенціалу ґрунту, поселенні державного контролю та створення зразкових моделей агровиробництва.

2.2 Екологічні та економічні наслідки воєнних дій на використання земель сільськогосподарського призначення

Воєнний конфлікт росії проти України спричинив масштабне забруднення земель сільськогосподарського призначення вибухонебезпечними предметами. Наразі 139 тис. км² (це 23%) території України залишаються потенційно замінованими. У вересні 2023 року ця цифра сягала 30% [18]. Але стверджувати цю цифру на даний момент неможна, вона змінюється щогодинно, тому що наразі війна знаходиться на гострому етапі свого існування. Значна частка замінованих, або небезпечних земель складають землі сільськогосподарського призначення.

Землі, які заміновані, не можуть повною мірою використовуватися за своїм цільовим призначенням. Також на таких землях обмежується або повністю забороняється обробіток агротехнікою, адже наявність мін загрожує детонацією, що несе в першу чергу пряму загрозу здоров'ю та життю людей які на них працюють і в другу чергу може загрожувати знищенням технічних засобів. В результаті обмеження або заборону обробітку ці землі змушені залишатися необроблюваними. Така консервація земель, якщо вона не супроводжується належним доглядом, та обробітком органічними добривами, має негативний вплив на ґрунт. Це пов'язано з втратою гумусу, деградації структури ґрунту та зменшення здатності поглинати та припускати воду, обмежуючи родючий потенціал землі.

Так, як воєнні дії частково обмежили використання земельних ділянок сільськогосподарського використання веде до змін у рослинному покриві. Без використання землі по їх призначенню, будь-то випасання худоби чи

сінокосіння, вирощування сільськогосподарських культур відбувається заселення ґрунту небажаними рослинами такими, як розростання кущів та бур'янів на цих територіях. З одного боку це може добре вплинути на якість ґрунту, відновити його родючість але з іншого боку така ситуація є хаотичною та непередбачуваною. Часто таких процес супроводжується формуванням деградаційних процесів, що призводить до зниження родючості та низькою сільськогосподарською продуктивністю. Замінування територій це не тільки миттєва небезпека, а й є фактором створення довгострокової екологічної небезпеки, що потребуватимуть значних зусиль для реабілітаційних заходів земель.

Проведення активних бойових дій здебільшого супроводжувалися застосуванням артилерії, ракет, мін та іншої вибухонебезпечної зброї. Ці засоби масового ураження несуть у собі вибухонебезпечну частину, такі частини містять тротил, гексоген або пікринову кислоту, а також високу концентрацію шкідливих важких металів, серед яких може бути свинець, кадмій, мідь або цинк. В наслідок вибуху такої частинки, всі шкідливі елементи вивільняються, які потім осідають і проникають у ґрунт.

Коли ґрунт стає зараженим важкими металами, його хімічна складова поступово зазнає змін, і земля повільно починає отруюватись. Рослини, що ростуть на таких землях, можуть накопичувати ці метали, а це означає, що їжа, яку готують з сільськогосподарських продуктів може також містити ці метали, і бути отруйною для людей і тварин, які харчуються з полів. Забруднення важкими металами, також шкодить хорошим бактеріям та мікроорганізмам, які живлять ґрунт. Токсичні речовини пригнічують мікрофлору, це призводить до зниження родючості ґрунту шляхом біологічного збідніння.

Варто наголосити, що наслідком таких процесів є збідніння ґрунту та зниження їх родючості. Погіршується здатність до регенерації і повернення цих функцій ґрунту є дуже тривалим та трудомістким, ці процеси можуть включати в себе аналіз ґрунту, застосування рослин-гіперакумуляторів також необхідним процесом є біологічне відновлення та пильний моніторинг за

землями до того ж можна зробити загальне коригування в систему землекористування такими землями.

Меліоративні системи є ключовим елементом сільського господарства України. Вона забезпечує водний баланс на земельних ділянках шляхом зрошення, осушення. В наслідок воєнних дій системи, що є у прифронтових регіонах є пошкодженими, також пошкодженими є окремі елементи цих меліоративних систем, без яких повністю функціонувати вони не можуть. Це стало причиною порушення водного балансу на таких землях, їх може затоплювати або навіть недостатньо жити водою, і ґрунт просто висихає і не дає тої кількості продукції, яку б мав давати.

Землі, які розміщуються у південних регіонах і мають проблеми з меліорацією, страждають від засолення ґрунту, здебільшого це відбувається по природним причинам, тому що ґрунт в таких регіонах містить багато накопичених солей натрію. Без подачі необхідної кількості води земля, які раніше зрошувалися регулярно, деградує, у неї втрачається здатність до родючості. Основним фактором, який це спричиняє, є накопичення солі у верхніх шарах ґрунту.

Коли водний режим ґрунту порушується, відбувається збій в його вологозатриманій здатності. Тобто, відбувається порушення сезонного характеру, літом ми отримуємо засуху а навесні надмірну кількість вологи, особливо на півдні та на сході країни. Після закінчення війни відновлення меліоративних систем стане чи не найважливішим завданням у аграрному секторі.

Деградація ґрунтів є одною із найпоширенішою проблемою України, і війна лише поглибила її. Якщо до війни причиною цього явища було зрозумілі, та їх можна було вирішити доволі швидко, то від наслідків війни деградовані землі треба буде відновлювати десятиліттями. Причиною деградації земель саме від наслідків війни може бути декілька, від вивільнення важких металів у ґрунт і навколишнє середовище до нанесення шкоди землі важкою

військовою технікою. Також є ще фактор пожеж в полях та лісосмугах. Це спричиняє втрату гумусу та органічних речовин.

Можемо спостерігати наслідок цього, а саме екологічну деградацію. Зараз в межах проведення воєнних дій і навіть коли земельні угіддя знаходиться у більш менш «тихому» місці, туди теж можуть прилетіти ракети, на таких ділянках зменшується врожайність, порушується біорізноманіття та скорочується посівна площа.

Війна завдала удару не тільки екологічному стану землям сільськогосподарського призначення, вона також заподіяла великій шкоді економічному сільськогосподарському сектору. Економічні втрати сягають мільярдів доларів. Дослідження цього питання є важливим для аналізу наявних проблем, це допоможе знайти рішення щоб мінімізувати данні негативні наслідки.

Основними негативними наслідками стала втрата аграрних підприємств, вона сягнула позначки у 1 261 підприємство і наразі зростає. Аграрні підприємства відзначають високим внеском у економіку країни, ВВП від виробництва сільськогосподарської продукції складає 10% а експортні надходження становлять близько 40% [19]. Також вони є осередком робочих місць, і забезпечують роботою багатьох селян, а як відомо у селі з роботою є проблеми. Аграрні підприємства забезпечують продовольством державу та інші країни світу.

Найчастіше підприємства закривалися там де було більш небезпечно це на півдні, а саме в Одеській, Херсонській в Миколаївській області також значних втрат агробізнес поніс закриттям підприємств в Запорізькій, Київській, Луганській та Донецькій областях. В деяких регіонах закриття агробізнесу біло спричинено окупацією території. Також в цій галузі спостерігається нестача кваліфікованих кадрів, люди або виїхали, або нажалі загинули чи постраждали внаслідок воєнних дій.

Значна частина земель відведених для сільськогосподарської культури потребує розмінування, але в деяких регіонах це робити тяжче через велику

вірогідність обстрілів. За даними Асоціації саперів України, на розмінування земель Україні потрібно \$37 мільярдів, а кожен рік простою цих земель (за оцінкою УКАБ) коштуватиме економіці країни до \$800 млн. Наразі через міни та інші вибухонебезпечні предмети Україна зазнає збитків, які оцінюються у \$11,2 мільярдів щорічно. Це еквівалентно 5,6% ВВП України 2021 року. [19]

Через забруднення ґрунту важкими металами внаслідок детонації снарядів різних калібрів висівання зернових культур є не рентабельним та несе високу загрозу врожаю та робить його непридатним до продажу. Рослини у таких ґрунтах поглинають шкідливі речовини за рахунок чого у них спостерігається стресові прояви. Наприклад у ярої пшениці спостерігається деформація колосу, кукурудза починає рости неправильно з формуванням з однієї пазухи бічних качанів, качали почали формуватися на волоті, і волоть на вже майже дозрілих качанах. Соняшники почали гілкуватися, а їх корзина зазнає деформації. В майбутньому можемо спостерігати таку ситуацію більш поширену на різних територіях країни, а не тільки в регіонах ближчих до війни.

Окрім ґрунту під час війни страждає якість повітря. Загальна кількість викидів, спричинених війною станом на 2024 рік склала 180 млн тонн CO₂-еквіваленту, повідомила перша заступниця міністра захисту довкілля та природних ресурсів України Олена Крамаренко. Для порівняння, це більше, ніж річні викиди таких країн, як Австрія (73,4 млн тонн), Норвегія (72,1 млн тонн) та Румунія (102,7 млн тонн). [19]

Шкода довкіллю України від війни оцінюється орієнтовно у понад 2,6 трильйони гривень. Серед них 1 трлн грн — від забруднення ґрунтів, 773 мільярдів грн — забруднення атмосферного повітря продуктами горіння, 84 мільярдів грн — забруднення вод, 628 мільярдів грн — це збитки природно-заповідному фонду. [19] І всі ці цифри з кожною хвилиною війни зростають, і є орієнтовними та не точними. Навіть у післявоєнний період оцінити точну суму шкоди буде важко та це зроблять не одразу, потрібен буде час на дослідження небезпечних територій. Деякі наслідки війни проявляються лише

з часом, тому повну шкоду завдану українським землям сільськогосподарського призначення буде дуже важко і довго виявити.

Одним із причин економічної катастрофи для України слугувала ускладнена логістична ситуація, особливо на початку війни, коли Чорне море опинилося під контролем РФ, поки не підписали так звану «Зернову угоду» 22 липня 2022 року, та поки не звільнили острів Зміїний, кораблі з українським зерном були весь час у небезпеці, були і провокації зі сторони росії. Але влада України знайшла як більш безпечніше експортувати зерно, воно транспортувалося поїздами за кордон. Ворог не спить, тому можемо спостерігати з серпня 2025 року активізував удари по залізничній інфраструктурі, він її знищує. Цьому на разі дуже важко протидіяти, тому залишається спостерігати та відновлювати.

На зараз логістична ситуація загострилася, FPV дрони літають на дуже велику відстань від кордону з тимчасово окупованими територіями, тому більшість людей відмовляється вивозити і ввозити продукцію на небезпечних ділянках дороги. Влада знайшла протидію цьому, натягування сіток над дорогами, але щоб покрити всі небезпечні локації знадобиться дуже багато часу та витрачання великих грошей.

Підриб Каховської ГЕС сколихнув всю країну. Найбільшого удару зазнав південь України. Через осушення Каховського водосховища постраждала магістральна зрошувальна система, від неї біли залежними значна кількість зрошувальних систем держави. В наслідок цього площа зрошуваних земель скоротилася, в наслідок цього і знизилося виробництво культур. Через скорочення вирощування зернових культур було втрачено 83 мільйона доларів, скорочення олійних культур обійшлося у 66 мільйонів доларів, втрата на овочевих продуктах зазнала значних сум, а саме 217 мільйонів доларів. Прямі фінансові втрати оцінюються в \$5 млн, а довгострокові щорічні втрати через припинення іригації — близько \$300 млн [19].

Часткою економічних втрат завданих під час війни є втрачений потенціальний дохід через зменшення кількості виробництва, виробнича вартість та ціни видобутої продукції. За три роки війни такі втрати досягнули 70 мільярдів доларів, це в шість разів більше за прямі втрати.

У категоріях непрямих втрат, які позначилися зниженням виробництва, найбільші збитки зазнало рослинництво (\$34,3 мільярдів). Сприяло цьому певною мірою зниження цін на зерно та підвищення собівартості вирощування [19]:

- однорічні культури — 34,3 мільярдів;
- тваринництво — 5,6 мільярдів;
- зниження цін — 24,1 мільярдів;
- підвищення собівартості — 4,4 мільярдів;
- втрати багаторічних насаджень — 0,77 мільярдів;
- інші — 0,5 мільярдів.

Ці витрати збільшилися через складну логістику, найбільше через Чорного моря, до того ж не варто забувати, що руйнування зазнали і об'єкти інфраструктури та ґрунт зазнав значного забруднення та втрати родючості.

Війна вплинула як на екологічні так економічні показники землекористування, лаконічно їх показано у таблиці 2.1. Землі сільськогосподарського призначення зазнали значних екологічних втрат. Посівних площ стало набагато менше, через тимчасову окупацію та непридатність до використання. Мінування та потрапляння великої кількості боєприпасів зробили землі небезпечними для використання. Через детонацію снарядів в ґрунт потрапляє значна частина важких металів, яка веде до деградації ґрунтів та стресових мутацій рослин. Відновлення та очищення ґрунту буде довгим та трудомістким процесом, але держава вже шукає рішення, які допоможуть з цим питанням після війни. Наразі пріоритетним є розмінування земель сільськогосподарського призначення, це убезпечить

процес оранки та збирання врожаю, що є необхідним для фермерів і власників земельних ділянок.

Таблиця 2.1

Екологічні та економічні наслідки воєнних дій на використання земель сільськогосподарського призначення

НАСЛІДКИ ВОЄННИХ ДІЙ НА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ С/Г ПРИЗНАЧЕННЯ	
ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ	ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ
1. Забруднення земель вибухонебезпечними предметами	1. Втрата аграрних підприємств і відповідно робочих місць
2. Обмеження родючого потенціалу	2. Великі затрати на розмінування та на відновлення ґрунту
3. Формування деградаційних процесів	3. Нестача кваліфікованих кадрів
4. Зміни у рослинному покриві	4. Нерентабельність вирощування с/г культур
5. Забруднення ґрунту важкими металами	5. Складна логістична ситуація
6. Погіршення здатності до регенерації	6. Скорочення оброблюваних та посівних площ земель с/г призначення
7. Порушення меліорації ґрунтів	7. Скорочення вирощування с/г культур
8. Втрата гумусу	8. Втрачено потенційний дохід
9. Втрата біорізноманіття	9. Окупація земель с/г призначення
10. Стресові прояви у с/г культур	
11. Скорочення оброблюваних та посівних площ	

Джерело: Сформовано автором

Порушення природного балансу веде також до економічних втрат держави. Вони полягають у неспроможності користуватися на повну земельними ділянками, скорочення посівних площ, забруднення полів важкими металами, що веде до зниження врожайності, забруднення повітря парниковими газами, ускладнення та відсутністю логістики, а також створені руками росіян екологічними катастрофами, як підрив Каховської гідроелектростанції та не можна забувати про втрачені кошти нереалізованого

потенціалу. Все це в купі робить економічні втрати катастрофічними, однак, поки що більшість із цих проблем Україна не в змозі вирішити. Локально, там де є можливість якось вплинути на ситуацію, знаходять рішення і користуються на практиці, але більшість проблем вимагають часу та завершення бойових дій.

В цілому наслідки війни для земель сільськогосподарського використання потребують систематичного та тривалого рішення. Розмінування, зрошення, консервація, рекультивація, використання новітніх видів та форм внесення добрив. Без втручання та рішень цих питань держави а також без допомоги інвесторів відновлення земель сільськогосподарського призначення буде стояти під питанням.

2.3 Виклики та проблеми використання земель сільськогосподарського призначення у післявоєнний час

Війна це виклик для країни. Вона принесла населенню України багато проблем, хтось покинув свої домівки і ніколи туди не повернеться, хтось ще вірить в те, що побачить рідні вулиці свого міста. Воєнні дії вплинули на якість всіх сфер життя українців, і на аграрну також.

Проблеми, які виникли після початку повномасштабного вторгнення з кожною годиною посилюються. Все більше ракет падають на землі сільськогосподарського призначення, мінування стали не такими масовими як на початку, але все ж таки залишають свій відбиток.

Але не зважаючи на все це, українці незламний народ, вони продовжують виборювати свою свободу, та право бути, жити, радіти на своїй землі. Тому не варто сумніватися у перемозі цього сильного духом народу.

Час війни є не легким, але у післявоєнний час постануть питання вирішення набутих проблем та викликів під час війни та ті, що проявляться пізніше.

Після завершення війни, головною цілю, яка буде на часі, це організувати раціональне використання земель сільськогосподарського призначення та відновити землі. Раціональне використання землі конче необхідне для того, щоб наявні землі, які є придатними для експлуатації не втратили свою наявну родючість, їх стан не погіршувався, тому що для відновлення іншої землі потрібен час, а так як Україна є аграрною країною, то вона не зможемо існувати, якщо всі землі будуть непридатними для вирощування культур.

Екологічні виклики та проблеми є дуже серозними, адже вони стосуються часу не лише воєнного а й післявоєнного. Дуже важливою є проблема забруднення ґрунту вибухонебезпечними речовинами та важкими металами. Адже, вже зараз виникають складнощі у використанні земель на, які попадали під обстріл, чи випадково падали різнокаліберні снаряди. Є три основні види впливу на землю шляхом попадання різних дозволених і заборонених снарядів, це механічний, хімічний, фізичний.

Механічний вплив видно неозброєним людським оком, він характеризується пошкодження ґрунту фізичними діями, такі як пересування воєнної техніки через поля, виривання захисних окопів, або утворення кратерів внаслідок проведення бойових дій, коли порушуються шари ґрунту. Набутими проблемами цього впливу може стати ущільнення гумусового шару ґрунту, змінення його водопроникній чи вологозатримній функції та засмічення довкілля і самого місця де відбувався механічний вплив рештками бойової діяльності котру там проводили.

Хімічний вплив змінює якісні фізичні і хімічні показники ґрунту. Змінюється кислотність ґрунту, спостерігається збільшення токсичних речовин, зменшується показник вмісту гумусу. Збільшення токсинів здебільшого призводить до неврожаю або до аномалій розвитку рослин. Такі землі швидко виснажаться та є небезпечними для вирощування сільськогосподарських рослин, адже вони вбирають ці небезпечні домішки в себе і вживати ці культури не можна.

Після війни такий вплив може мати негативні наслідки спричинені не тільки землі, а й людям та тваринам. Рослини коли живляться важкими металами та хімічними речовинами стають також небезпечними для істот, які харчуються ними. Всі шкідливі домішки передаються живому організму, та накопичуються там, або відбувається інтоксикація

Фізичний вплив схожий на механічний, але тут крім впливу військової зброї та техніки виділяють впливи спричинені вібраціями, радіоактивний та тепловий впливи.

Комплексний вплив сукупності викликів та різних факторів призводить до зниження регенеративних можливостей ґрунту та зниження його родючих якостей.

Впливи, які були зазначені вище, є взаємопов'язаними і призводить до зменшення або до повного знищення рослинності, збідніння ґрунтового покриву, обезводнювання землі та запуск процесів опустелювання землі.

Руйнування меліоративних систем є дуже серйозним викликом для земель сільськогосподарського призначення саме у воєнний час, тому, що щоб полатодити надходження води до земель для зрошування, потрібен час та кваліфіковані кадри. Часу на територіях де пройшло руйнування може не бути, ділянки з зрошувальними системами можуть бути постійно під обстрілами.

Таке порушення може мати такі наслідки, які стануть проблемами у післявоєнний час :

- втрата родючості ґрунтів;
- зниження родючості;
- погіршення стану земель;
- деградація ґрунту;
- зміна цільового призначення земель, рідко, але буває погіршення стану та якості земель, може стати причиною таких змін;
- ерозія;
- засолення;

Також, через недостатньою вологість землі можуть виростати рослини не придатні до вживання, вони можуть бути недорозвинені самі по собі, і ще через брак вологи засихати під сонцем.

Великою проблемою на даний момент є замінованість територій, вона становить близько 470 тисяч гектар земель сільськогосподарського призначення, обстежено з яких 57 тисяч гектар. На розмінування даних територій може піти 20 років, тому що для розмінування треба кваліфіковані кадри, які зараз є на вагу золота також для цього треба великий економічний потенціал. Розмінування за державною програмою є дешевше, але все одно вимагає значних витрат. А без розмінування землею не можливо безпечно користуватися, фермерам не вигідно втрачати робочу силу та техніку. [20]

Пожежі не є рідкістю після прильотів на землях сільськогосподарського призначення, вони мають негативні довгострокові наслідки, як забруднення навколишнього середовища, втрата біорізноманіття, деградацію ґрунту, вплив на водний баланс, зміна мікроклімату,

Вирішенням проблем у післявоєнний період є з першу розмінування та обстеження постраждалих територій, моніторинг, здійснення заходів рекультивації, для більш пошкоджених земель застосовується тільки консервація або зняття верхнього шару ґрунту, та його консервація, землеробство, стабілізація, фітосанація, компостування, хімічне відновлення. Це повинно стати поштовхом для створення національної програми рекультивації. Держава, як ніхто повинна бути зацікавлена у відновленні земель сільськогосподарського призначення, тому повинна буди залучена до розмінування та рекультивації на меліорації. Відновлення екологічних показників ґрунту має бути першочерговим та закладатися в основу всіх планів та рішень

Крім економічних наслідків та викликів війна заподіяла біди також економічним показникам.

Значна частина власників та великих орендарів не має доступу до земельних ділянок через їх замінування, знаходження на лінії проведення

бойових дій або ж на окупованих територіях. Це стало причиною скорочення аграрного виробництва.

В сумісності з проблемою вивезення продукції через недоступність до шляхів вивезення є проблема зниження експорту і від цього зниження доходів у державний бюджет.

Через скорочення площ обробітку та збирання врожайності зменшилися обсяги виробництва зернових та олійних культур. Вони становили основну частину експортного потенціалу України.

Після початку війни велика кількість малих та середніх фермерства через обвал ринку збанкрутіли та позакривалися, а великі фермерства, маючи економічну перевагу, відновили роботу та зосереджують у своєму користуванні все більше площ земель сільськогосподарського призначення. Цей процес слугує зосередженню концентрації земель у великих фермерств, що зменшує можливість конкурентоспроможності малих та середніх аграрних товариств та зниження гнучкості у землекористуванні.

Вартість виробництва дуже сильно зросла. Фермерам доводиться витрачати у рази більше на закупку матеріалів для виробництва, наприклад на теж саме насіння, паливо, страхування і техніки і робочої сили і особливо на логістичні шляхи. Через змінну, нестабільну ситуацію на фронті існують деякі обмеження щодо перевезення продукції навіть по країні, не говорячи уже за вивезення її за кордон. Так як ситуація наразі не стабільна ніхто не поспішає вкладати гроші у аграрний сектор, щось робиться але з розрахунком що все є змінним. Але для повного відновлення земель цього, на жаль, мало. Додатково треба витрачати фінанси на очищення ґрунтів від забруднень хімічними домішками та частинками залишків від ракет, постійні аналізи ґрунту на агрохімічні властивості ще більше обтяжують фермерські господарства.

Дефіцит робочої сили ще одна післявоєнна проблема. Наразі де було небезпечно проведена евакуація сільського населення, а також мобілізаційні процеси. В сукупності ці чинники спричинили вже нестачу кваліфікованих

кадрів в аграрному секторі, що призводить до значного подорожчання найманої праці.

Економічні труднощі мають комплексний характер, поєднуючи спад виробництва та зростання витрат з необхідністю переходу до стійкішої та менш ризикованої моделі господарювання.

Післявоєнне відновлення землі потребує зміну законодавства у цій сфері, яке буде враховувати всі наслідки від війни та запроваджуватиме дотримання всіх принципів раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

На даний момент держава ніяк не регулює правовий статус територій, які є замінованими, забрудненими після ведення бойових дій на них, порядок проведення консервації зовсім забруднених посівних площ чи тимчасове обмеження користування ними, відшкодування тим людям, які втратили доступ до своїх ділянок, ділянки знаходяться від окупацією, або під суворою заборонаю через мінування, умови залучення іноземних інвестицій та грантів, спрямованих на відновлення якості та родючості землі.

Через те, що не всі земельні ділянки були внесені в Державний земельний кадастр, мінування, окупація, загалом знищення документів, які підтверджують право власності призводить до невизначеного правового статусу цих земель. Це унеможлиблює облік таких земель, нарахування податку, передачу у власність чи в оренду. Хоча, якщо звернутися до відповідних органів можна знайти копію державних актів, або тих документів, які підтверджують право власності. Але є шанс, що документів немає в архіві. Ця невизначеність з власниками та ідентифікацією земельних ділянок може гальмувати відновлення земель сільськогосподарського призначення після війни.

В нормативно правових документах не існує чіткої інструкції про відновлення та очищення територій. Існуюче земельне законодавство не враховує забруднення та пошкодження землі від воєнних дій. Відсутність чітких процедур оцінки нанесеної шкоди, не виплачування компенсацій

власникам або користувачам через неможливість повністю або частково користуватися земельними ділянками.

До відновлення та розмінування залучено багато структур, наприклад ДСНС, Держгеокадастр, Міндовкілля, органи місцевого самоврядування, на жаль вони працюють без координації між собою, вони часто дублюють свої функції. А їхній обмін інформацією залишається фрагментованим, що сповільнює ухвал рішень, щодо дій з земельними ділянками.

Соціальні та продовольчі виклики та проблеми є неминучими для нашої держави. Проблема втрати робочих місць через відсутність довоєнних кількостей посівних площ. Руйнується також аграрна інфраструктура, яка заперечувала тисячі робочих місць людям, а у післявоєнний період з цим буде складніше, для відновлення і поля і інфраструктури треба немало часу, але ця проблема вирішиться з часом.

Також існує дефіцит кваліфікованих кадрів. Причиною є переселення людей всередині країни або за кордон, немало людей через воєнні дії втратили своє життя, чи мобілізувалися до збройних сил України. Такі втрати серед кваліфікованих кадрів робить дефіцит їх на підприємствах, через те, що залишилися на підприємствах переважно жінки, їм потрібен час, щоб освоїти нові навички.

Продовольча безпека також під загрозою. Зменшення посівних площ та їх забруднення уже зменшило виробництво основних продовольчих культур. Це створює небезпеку не лише до зменшення обігу продукції в країні, це може стати причиною зменшення експортного потенціалу країни, що закривало значне надходження грошей в державний бюджет.

Через існування ризику потрапляння на ринок продукції, яка виросла на забруднених територіях. Без належного контролю, та проведення всіх лабораторних досліджень по якості ця продукція може нести небезпеку для здоров'я та життя всім істотам, які їх вживають.

Іноземні організації підтримують Україну у відновленні земель сільськогосподарського призначення, виділяючи їй допомогу та співпрацю

над цим питанням. Але через відсутність єдиного координаційного центру ускладнює раціональне використання та відновлення земель сільськогосподарського призначення.

Україна потребує сучасної системи моніторингу за якістю земель, контролювання його забруднення та деградації. На разі моніторинг проводиться частинками, що стає причиною неможливості повного аналізу стану ґрунту, та унеможлиблює планування заходів, щодо відновлення земель сільськогосподарського призначення.

Проблемою післявоєнного часу може стати також недостатнє залучення наукового потенціалу для викорінення тих проблем, які вже на зараз дають про себе знати. Без належного фінансування стає неможливим розробка нових методів і підходів щодо поліпшення та відновлення земель для їх повного використання.

У післявоєнний період Україну чекають нелегкі часи. Вони будуть супроводжуватися виявлення нових викликів і проблем, які принесла війна, пов'язаних з використанням земель сільськогосподарського призначення. Війна стала причиною низки проблем, які вже треба вирішувати. Після війни будемо бачити загострення труднощів та різноманітних викликів.

Аналіз можливих викликів у післявоєнний час, дав збагнути, що основними викликами може стати відновлення родючості та якості ґрунту, забезпечення екологічної, економічної, продовольчої та соціальної безпеки, стабілізація аграрного виробництва. Вони задають стратегічний напрям та вимагають комплексних та довгострокових рішень.

Окрім викликів вже згаданих вище, у післявоєнний час країна стикнеться з реальними проблемами та перешкодами, що уповільнять досягнення потрібного відновлення ґрунтів для подальшого довгострокового раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Серед цих проблем зазначається деградація ґрунтів, яка була і довоєнною проблемою, але зараз стан погіршився, невизначеність правового статусу постраждалих територій. Проблема неефективної взаємодії між органами, що

займаються відновленням ускладнює і уповільнює цей процес, а також неефективне та недостатнє фінансування державою, тому що на разі пріоритетом є все ж таки захист кордонів нашої держави.

У післявоєнний період держава повинна швидко реагувати, як на виклики так і на проблеми, які виникають у наслідок поставлених викликів, спричинені війною. Інтеграція правових, екологічних та соціальних підходів є гарантом забезпечення стійкого та довгострокового відновлення земель сільськогосподарського призначення.

Висновок до розділу 2

1. Аналіз сучасного стану українських земель сільськогосподарського призначення дає зрозуміти, що Україна володіє значним багатством, у вигляді земельних ресурсів де чорноземи займають основну частину від всієї площі країни. Проте останніми десятиліттями спостерігається деградація та пригнічення родючої властивості ґрунту. Причиною цього є екстенсивне використання землі за часів СРСР, це стало часом недотримання сівозмін, розширення максимальної кількості посівних площ, відмова від органічних добрив та занедбання стану ґрунту для збільшення прибутку. Наслідком такого недбалого використання земель є прояви деградації, ерозія, як вітрова так і водна, нестача гумусу та фізико-хімічних властивостей, що негативно впливає на врожай та його кількість та якість. На можливість землі відновлюватися, ця властивість поки залишається але відбувається набагато довше.

2. Дослідження заподіяних наслідків війни виявили, що вона стала додатковою проблемою кардинально змінивши землекористування. Через мінування, зруйновану інфраструктуру, тимчасову окупацію, проведення бойових дій велику кількість земель сільськогосподарського призначення зараз не можна використовувати. Збільшення земель забруднених важкими металами отруйними речовинами, вибухонебезпечними предметами робить

непридатними їх до використання під будь-яке цільове призначення. Управління землями, цільове призначення, яке досліджуємо, під час війни є непростим завданням. Щоб післявоєнний період був не такий важкий у відновленні варто зараз аналізувати всі ефективні дії щоб, якомога швидше землі почали використовуватися згідно їх категорії земель, та ввести обов'язкове раціональне використання земель. Основою цих дій має стати раціональне використання земель сільськогосподарського призначення, відновлення ґрунтів, посилення державного контролю та безумовне залучення держави до цього питання та розробка передових моделей ведення сільського господарства.

3. Враховуючи, що детонація мін та нерозірваних боєприпасів у ґрунті призводить до вивільнення та поглинання важких металів та хімікатів. Це спричиняє екологічні наслідки, зокрема деградацію ґрунтів та пісковим механізмом до стресових мутацій у рослинних організмах. Відновлення родючості та очищення ґрунтів від забруднень є довготривалим та ресурсомістким завданням, проте державні структури вже розпочали роботу над розробкою відповідних стратегій для післявоєнного періоду. Наразі пріоритетним питанням є позбавлення земель від мін, що дозволить використовувати землю безпечно, безпечно обробляти та засівати землю а також збирати врожай, що є основою українського експортного потенціалу.

4. Через порушення екологічного стану земель сільськогосподарського призначення Україна зазнає також значних економічних втрат. Економічні втрати є наслідком обмеження використання земель, скорочення посівних площ, забруднення ґрунту важкими металами та хімікатами, що дуже негативно впливає на врожайність земель та на саму якість аграрної продукції. Непоправної шкоди завдають зростаюча кількість парникових газів в атмосфері, ускладнена логістика через тимчасову окупацію та проведення постійних бойових дій. Окупанти також навмисно роблять екологічні катастрофи, як от підлив Каховської гідроелектростанції, це стало великим викликом для України. Руйнування меліоративних систем, практично

всю Херсонщину і підконтрольну Україні і тимчасово окуповану і частину Миколаївської, Запорізьку та Дніпропетровської областях. Також наслідком цього стало осушення Каховського водосховища та його ложа. До економічних втрат можна віднести і втрачені кошти нереалізованого потенціалу.

5. Дослідження появи можливих викликів та проблем післявоєнного часу виявило, що головними будуть недоліками цього часу будуть показники якості та родючості ґрунту, не можливість гарантувати екологічну, економічну, продовольчу та соціальну безпеку, а також стабілізацію аграрного сектору. Ці напрямки роботи на даний час є пріоритетними і залишаться у післявоєнний час.

6. Попри вже згадані труднощі післявоєнна доба поставить перед країною реальні проблеми і перешкоди, що можуть негативно вплинути на відновлення ґрунту. Це вплине на запровадження довгострокового раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Процес відновлення ймовірно стикнеться з сьогоденними проблемами, а саме затримки через неорганізовану роботу відповідальних органів та обмежене державне фінансування. Все більше випадків коли фермера стикнулися з проблемою мінування і за свої кошти відновлюють землю для безпечного користування нею. Це зумовлено тим, що більшість вільних коштів витрачає на пріоритетний напрямок для нашої держави зараз, на даний момент це захист наших кордонів від загарбників.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО—МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС

3.1. Проведення заходів щодо відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення

Щоб Україна і надалі могла конкурувати за звання однієї з найпродуктивніших аграрних країн та продавати свою продукцію на світовому ринку треба розуміти, що у післявоєнний час відновлення земель стане чи не найважливішим питанням.

Слід зазначити, що відновлення ґрунтів є важким, тривалим процесом. Він вимагає розуміння біофізичних та соціально-економічних факторів, які мають на них вплив. Погіршення стану ґрунту може бути настільки складним та тривалим, що прямо впливає на його родючість, і відновлення може бути довготривалим, тому дуже важливо розуміти технологію підбору заходів, що підходять конкретній ділянці.

Саме проведення необхідних та підбір доречних заходів щодо відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення допоможуть відновити землі якомога швидше що допоможе зменшити екологічну та економічні втрати.

В наслідок проведення бойових дій ґрунт піддається до негативного впливу, в основному, діями трьох типів це фізичний, хімічний та екологічний. Шкода може бути нанесена пряма, або ,частіше, у наслідок бойових дій може бути нанесена непряма шкода.

Фізичний тип шкоди характеризується ущільненням ґрунту, та наноситься в наслідок риття оборонних об'єктів та використання важкої військової техніки, бомбардування або пожеж.

Хімічний тип шкоди характеризується потраплянням у ґрунт шкідливих речовин, таких, як важкі метали, нафта, хімічні небезпечні сполуки, вибухові речовини та можливо навіть в наслідок потрапляння та вибуху снаряду з радіоактивною боеголовкою потрапляння у ґрунт радіації.

Тоді, як біологічний тип шкоди відноситься до ненавмисних впливів, що поєднує в собі негативний вплив на фізичні та хімічні якостей.

Для полів з ущільненням або на окремих ділянках буде застосовуватися глибокий обробіток землі, тобто оранка.

Вже існує попередній план дій первинного обробітку земель, які зазнали ущільнення внаслідок використання важкої воєнної техніки.

Перше і найважливіше це розмінування територій. Другим кроком буде створення цифрових карт на основі дистанційного зондування, зйомки безпілотних літальних апаратів або ж наземних вимірювань з точним географічним позиціонуванням. Третім етапом буде дослідження та аналіз ступеня та глибини ущільнення ґрунту, використовуючи при цьому технічні засоби. Далі треба буде провести виявлення та оцінку на інші забруднення, зокрема нафтопродуктами та іншими речовинами. В кінці першочергових дій треба розробити оптимальну стратегію боротьби з ущільненням ґрунту для земель сільськогосподарського призначення.

Потрапляння снарядів на поля несуть загрозу не тільки появою воронки на них, наслідки можуть бути ще більш страшними, як от загорання полів. На цей випадок теж є план дій щодо відновлення, але він першочерговий, та потребує доопрацювання, бо наслідки можуть бути непередбачуваними. Перше і найголовніше це розмінування полів, далі йде вже знайомий крок, як геопросторове моделювання ділянок з прив'язкою до системи координат. Проводить агрохімічний аналіз, порівняння показників до пожежі та після допоможе розмір заподіяної шкоди. Зібравши та проаналізувавши данні переходимо до розробки алгоритму необхідних дій для обробітку ґрунту та планування сівозмін.

Для земель сільськогосподарського призначення, які зазнали хімічного забруднення, не існує конкретного розробленого алгоритму, для кожного випадку треба підбирати окремий порядок дій, але першочерговий крок, який є необхідним до виконання у будь-якому випадку це розмінування територій.

Для земель сільськогосподарського призначення, пошкоджених в наслідок вибухів та горіння воєнної техніки існує загальноприйнятий план першочергових дій. Першим і найголовнішим перед початком дослідження ділянки треба її розмінувати, далі йде оцифрування території різними засобами техніки з отриманням точних координат, важливо зняти всі уражені землі, навіть якщо ураження є видимо незначні, тому що наслідки хімічного забруднення можуть перевищувати візуальне враження. Збір зразків та аналіз ґрунту на наявні хімічні шкідливі компоненти, з особливим акцентом на важких металах. Далі приймаємо рішення щодо придатності земельних ділянок для використання за їх цільовим призначенням. Проводиться очищення залишків уламків та інших джерел забруднень. І останнім кроком для усунення вирв це відновлення пошкоджених ділянок. Тут існує два види вирв до 50 сантиметрів і понад 50 сантиметрів [21].

До 50 сантиметрів вирви вважаються невеликими, їх можна усунути засипавши ґрунтом, який залишився після вибуху. Після засипання вирівнявши поверхню.

Понад 50 сантиметрів вирви вже вважаються глибокими. Їх можна відновити двома способами, перший це засипавши ґрунтом, зберігаючи всі прошарки. Цей метод може бути економічно не вигідним. Неправильне засипання стане наслідком зниження родючості, та буде необхідно проводити додаткові заходи з покращення якості ґрунту. Другим варіантом є природньо відновлення та заліснення. Але довготривале перебування земельних ділянок без рослинного покриву робить такі ділянки уразливими до ерозії.

Для того, щоб поліпшити та відновити родючість земель сільськогосподарського призначення існують науково-обґрунтовані методи, і

застосовуючи їх можна поліпшити ситуацію. Ефективність цих методів на практиці визначає систематичність.

Хорошим рішенням щодо відновлення деградованих та збіднелих територій є підбір правильних методів боротьби з ними. Таких рішень може бути декілька, і їх можна застосовувати комплексно.

Застосування сівозмін є чудовим рішенням у відновленні родючості. Ротація культур необхідна для запобігання подальшого виснаження ґрунту, та за рахунок послідовної зміни культур насичує ґрунт поживними речовинами й зменшує кількість шкідників. Наприклад бобові культури збагачують ґрунт азотом, в той самий час коренеплоди покращують його структуру, злакові культури допомагають ґрунту набути вологозберезувальної властивості. Частини рослин, які залишаються в ґрунті, після збору врожаю, стають додатковим підживлювачем ґрунту, розкладаючись перетворюються на гумус. Також сівозміни можуть стати хорошим способом запобігти ерозій та деградації ґрунту.

Можна також чергувати висаджуванні культури смугами по полю, наприклад одна смуга бобових а інша зернових культур, використовувати точне зрошення, розробити модель правильного внесення добрив, організувати органічне землеробство, використати посадку покривних культур та терасове рільництво. В дуже складних ситуаціях використовують консервацію земель.

Ці методи також можна використовувати на земельних ділянках, які вже є розмінованими та дослідженими на стан та якість ґрунту, і в залежності від результатів аналізу підбирати доречний спосіб відновлення родючості.

Також для відновлення пошкоджених ділянок під час ведення бойових дій та потрапляння в них снарядів можна використовувати рекультивацію землі, варто відновити структуру ґрунту, без цього відновлення його якостей буде набагато довшим.

Очищення ґрунту від токсинів може відбуватися і екологічними методами, з використанням сидератів, багаторічних трав та

фітофіторемедіації. І відновити гумусовий шар можна за допомогою органічних добрив й мульчування. Мульчування добре використовувати на зиму чи літо, воно запобігає переохолодженню або перегріванню ґрунту, зберігає вологу, зменшує інтенсивність росту бур'янів, а до того ж поліпшує структуру ґрунту.

Частиною відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення є створення лісозахисних смуг та природніх буферних зон. Це допоможе зменшити вплив антропогенних та екологічних чинників.

Сьогодні не існує конкретного плану дій, щодо відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення, після війни оцінивши кожен пошкоджену ділянку треба буде робити план з відновлення ґрунтів, в якому будуть прописані чітко порядковість проведення відновлюючих заходів.

Але треба вдосконалювати та розширювати комплекс дій, для того, щоб відновити земельні ділянки, якомога швидше, і далі раціонально ї використовувати наглядаючи та підтримуючи їх стан.

3.2 Удосконалення організаційного забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення

У післявоєнні часи раціональне використання земель сільськогосподарського призначення буде необхідністю для українських земель, тому існує потреба у вдосконаленні організаційного забезпечення раціонального використання земель. Від цього залежить швидкість відновлення земель та стабілізації питань продовольчої безпеки та економіки держави. Метою вдосконалення є підвищення прозорості та ефективності всіх дій з земельними ділянками а також поширення по всій території раціонального використання земельних ресурсів.

Для того, щоб раціональне використання стало повноцінною, невід'ємною частиною землекористування треба удосконалювати систему. На разі існує прогалина в організаційному забезпеченні раціонального

використання земель сільськогосподарського призначення, і її треба викорінити.

Шляхами удосконалення організаційного забезпечення треба почати з удосконалення правового регулювання. Потреба є у встановленні чіткого правового режиму для використання земель відповідної категорії. Необхідно ввести посилення контролю за виконання всіх вимог та принципів розумного використання земель згідно з цільовим призначенням, та посилення відповідальності особам, які цього не дотримуються.

Аналізуючи наявне правове забезпечення, можна побачити, що воно не досконале, для того, щоб це викорінити важливо встановлювати та вдосконалювати правила, що зумовлюють надання у власність та використання земельних ділянок. Визначити пріоритет відновлення та моделі раціонального використання земель сільськогосподарського призначення за рахунок створення загальнодержавних програм. Та післявоєнна доба вимагає переосмислення та узгодження земельного законодавства з екологічними та природоохоронними нормами а також нормами післявоєнного відновлення.

Існує потреба оптимізації системи управління земельними ресурсами, особливо післявоєнний буде вимагати створення механізмів дієвої співпраці органів, що працюють з земельними ресурсами, щоб їх функції не дублювалися. Також дуже вагомим внеском буде створення єдиної структури, яка буде відповідальна за планування, моніторинг земель, а також за дотримання принципів раціонального використання та відновлення земель сільськогосподарського призначення.

На зараз системи моніторингу та обліку земель не показують стан ґрунту. Необхідним для моніторингу та обліку пошкоджених земель створення сучасної системи, що стане основою своєчасного реагування на деградацію та забруднення земель. Існує необхідність, особливо у післявоєнний час, у національній цифровій інтерактивній платформі, де буде відображено стан пошкоджених земель, рівень їх забруднення та можливі етапи відновлення ґрунтів. Необхідним буде і запровадження цілодобового

моніторингу дистанційного зондування або БПЛА , які будуть показувати зміни на землях у реальному часі та допоможуть збирати дані для постійного контролю змін. Не мало важливим є відкритість та прозорість інформаційних даних Державного земельного кадастру, а також важливо, щоб інформація була точною і повною, а саме головне оновленою і достовірною.

Для вдосконалення організаційного забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення є важливим залучення не тільки держави, а й органів місцевого самоврядування, вони можуть залучитися до створення планування землекористування з визначенням пріоритетності використання ділянок після розмінування, також створивши локальній кадастрові системи для внесення інформації по конкретному регіону більш точно. Створення та розвиток аграрних кооперативів стануть, як найвдалішими рішеннями у післявоєнний період, багато сільськогосподарської техніки було втрачено, і щоб вирішити цю проблему треба об'єднувати людей у кооперативи та давати їм якісь фінансові привілеї у вигляді додаткових субсидій чи залучення державних коштів на розвиток аграрного виробництва.

Організація державної грошової підтримки для людей, землі яких є пошкодженою, є додатковим важелем довіри до влади з боку людей. Враховуючи, що країна хоче допомогти людям у складній ситуації, люди не будуть налаштовуватися проти країни а навпаки працювати на користь державі. Цю допомогу можна надавати у вигляді субсидій, кредитів та компенсацій за відновлення земельної ділянки.

Основні шляхи вдосконалення організаційного забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення показані на рисунку 3.1.

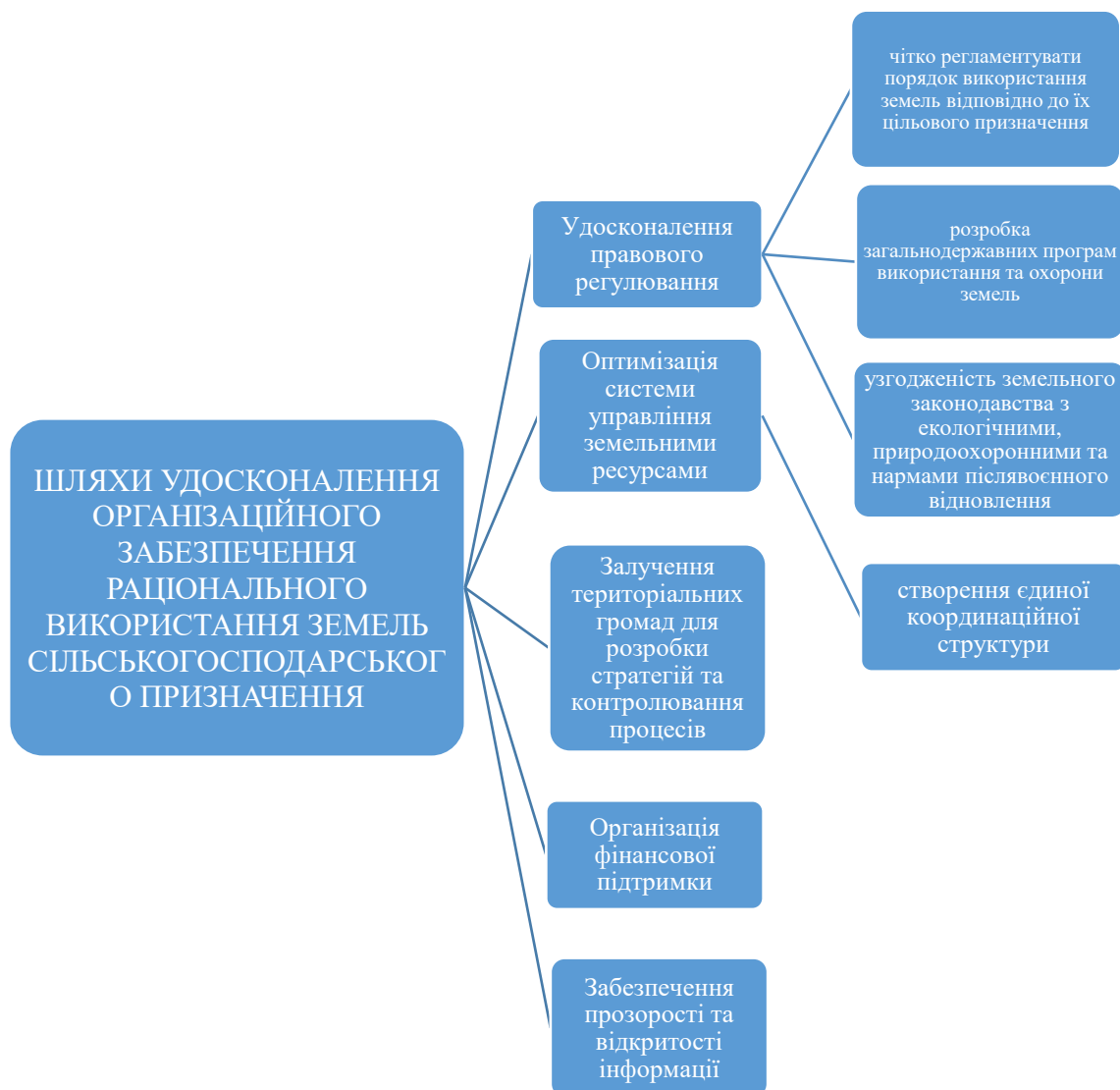

Рисунок 3.1 Шляхи удосконалення організаційного забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення

Джерело: Сформовано автором

Для успішного відновлення аграрного сектору України у післявоєнний час дуже важливо вдосконалювати організаційне забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Визначення недоліків та праця над викорененням їх створюють основу для відтворення родючості, підвищення продуктивності та довгострокової стійкості земельних ресурсів України.

3.3 Ефективні моделі раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в умовах післявоєнної відбудови

Після воєнний час потребує рішучих дій, як от запровадження ефективних моделей раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Ці стратегії поєднують у собі ефективне, безпечне, екологічне та економічне використання земель. Вони попри високу врожайність застосовують практики що не шкодять ґрунту і навпаки намагаються його відновити.

Стратегії раціонального використання земель повинна в себе включати:

- принципи планування землекористування;
- основні прийоми обробітку ґрунту;
- використання сівозмін;
- заходи з охорони земельних ресурсів;
- управлінські та технологічні підходи;
- методи відновлення земель сільськогосподарського призначення;
- способи спільної діяльності сільськогосподарських підприємств;
- екологічні підходи.

Негативні наслідки проведення бойових дій спонукатимуть до пошуку нових рішень що до ведення землеробства в Україні.

Підбір та розроблення правильної ефективної моделі допоможе не тільки відновити ґрунт а й принесе економічну вигоду як землекористувачам так і безпосередньо державі.

Ландшафтно-екосистемна модель враховує природні особливості місцевості на які знаходиться конкретна земельна ділянка, якість ґрунтів та можливі екологічні загрози. Цей підхід допоможе спланувати використання земель так, щоб зменшити ризики розвитку ерозії та підтримувати екологічний баланс ґрунту. Після закінчення бойових дій на території України

цей підхід заслуговує уваги, тому, що наявні методи землекористування, на земельних ділянках де порушився хімічний склад є неефективними.

Хотілося б ще виокремити модель точного землеробства. Вона застосовується для ефективного внесення у ґрунт насіння, добрив, води в необхідних частинах поля, наслідком цього можемо спостерігати зниження економічних витрат, збільшення кількості врожаю, зменшення негативного впливу середовищу за рахунок зменшення кількості добрив та пестицидів. Ця модель залучає використання технологій таких як використання безпілотників, дистанційного зондування, щоб виявити проблемні ділянки та коректно планувати їх землекористування. Модель точного землеробства може бути доречною для використання деградованих земель, оскільки ми можемо впливати та вносити добрива чи посівні матеріали не використовуючи при цьому всю площу земельної ділянки, працюючи лише з окремими її частинками, діючи на ґрунт відповідно його стану.

Органічне землеробство та практики пов'язані з регенерацією землі також можна віднести до ефективної стратегії використання земель сільськогосподарського призначення. Ця модель спрямована на відновлення родючості землі через використання покривних культур, використання мінімального обробітку ґрунту, використання екологічних добрив. Ця модель підходить до земель, які зазнали фізичного та хімічного негативного впливу, не завдаючи йому додаткової шкоди.

Модель кооперативного землекористування сприяє утворенню кооперативів фермерів, вони діляться технікою, ресурсами разом користуються землею та несуть за неї відповідальність. Цей підхід необхідний для регіонів де частина земель непридатна для обробітку, де велика кількість сільськогосподарської техніки зазнала руйнуванню. Кооперація дає можливість землекористувачам зменшити витрати на техніку та обробіток землі а також створює простір взаємодії між аграріями, що у висновку покращує рівень ефективності та стійкість сільськогосподарського виробництва.

Впровадження ефективних моделей землекористування сприятимуть відновленню родючості ґрунту що збереже його стан в довгостроковій перспективі, до цього ж впровадження необхідних моделей сприятимуть економічному зростанню держави та забезпечить продовольчу безпеку.

Висновок до розділу 3

1. В ході дослідження було виявлено, що на разі Україна не має чітких заходів щодо відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення, але є алгоритми першочергової допомоги ґрунтам, самим важливим етапом це є розмінування території, а подальші дії будуть підбиратися з огляду на важкість ситуації.

2. Дослідження показало, що відновлення родючості займає багато років, систематичність і правильний підбір методів являється гарантом успіху. Тому першою дією йде розмінування, а потім вже дослідження заподіяної шкоди та оцінка і прогнозування подальших дій, маючи чіткий план впливу на ґрунт можна відновити його швидше, а якщо шкода ґрунту є колосальною, в таких випадках застосовують переважно консервацію земель.

3. В ході роботи виявлено недоліки організаційного забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення та шляхи їх подолання. Ці прогалини безпосередньо впливають на кількість витраченого часу для виявлення проблеми, її рішення та швидкість відновлення земель сільськогосподарського призначення.

4. Аналіз та виявлення недоліків дає поштовх для розробки їх подолань таких як удосконалення правового врегулювання, оптимізація земель управління земельними ресурсами, залучення територіальних громад для розробки стратегій та контролю їх використання, організування фінансової підтримки та забезпечення прозорості та відкритості інформації робить можливим швидке повернення родючості земельним ділянкам та використання їх у довгостроковій перспективі.

5. В майбутньому, після завершення війни, нестабільна ситуація у землекористуванні буде вимагати запровадження ефективних моделей раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Вони націлені на підвищення врожайності при цьому поєднуючи в собі ефективне, безпечне, екологічне та економічне використання земель.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» [22] роботодавець, укладаючи трудовий договір, зобов'язаний ознайомити працівника під підпис з умовами його роботи. Працівнику мають надати повну інформацію про наявні на робочому місці небезпечні чи шкідливі фактори, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я, а також про право на встановлені законом пільги та компенсації за роботу в таких умовах.

Закон також покладає на роботодавця обов'язок організувати робочі місця в усіх структурних підрозділах відповідно до чинних нормативно-правових актів з охорони праці та забезпечити дотримання трудових прав працівників у цій сфері.

Серед численних вимог статті 13 Закону — обов'язок роботодавця розробляти та затверджувати локальні акти з охорони праці (положення, інструкції, правила), які встановлюють порядок виконання робіт і правила поведінки працівників на території підприємства та у виробничих приміщеннях. Ці документи мають відповідати державним нормативним актам, і роботодавець повинен забезпечити їх безоплатне надання працівникам.

Стаття 27 Закону [22] визначає, що нормативно-правові акти з охорони праці охоплюють правила, регламенти, стандарти, інструкції та інші документи, виконання яких є обов'язковим. Важливо враховувати, що система державного контролю у сфері охорони праці включає низку органів, уповноважених зупиняти чи обмежувати діяльність підприємства у разі виявлення порушень. Тому дотримання вимог законодавства з охорони праці є не лише юридичним обов'язком, а й необхідною умовою безпечного та стабільного функціонування будь-якого підприємства.

Крім цього, у разі недотримання вимог законодавства з охорони праці чи невиконання приписів інспекторів державного нагляду, роботодавці — як

юридичні, так і фізичні особи, що використовують найману працю, — можуть бути піддані фінансовим санкціям. Розмір такого штрафу визначається законом і накладається контролюючими органами, але його сума не може перевищувати п'яти відсотків від місячного фонду оплати праці відповідного підприємства чи роботодавця [23, с. 648].

Нормативно-правові документи, які регулюють питання охорони праці, зібрані у Державному реєстрі міжгалузевих та галузевих актів згідно з чинними державними стандартами з охорони праці. Після ухвалення Закону України «Про охорону праці» у 1992 році міністерства та інші центральні органи влади втратили право самостійно затверджувати такі нормативи [22]. Натомість внутрішні документи з охорони праці, що діють на конкретному підприємстві, затверджуються наказом керівника цього підприємства, а державні органи можуть лише надавати методичні рекомендації. Питання правового регулювання охорони праці також охоплені рядом положень Кодексу законів про працю України: у розділі XI «Охорона праці» та у розділах, де йдеться про трудові договори, режим робочого часу і відпочинку, роботу жінок та неповнолітніх [24, с. 505].

Щодо основних вимог безпеки під час роботи у польових умовах, то перед початком будь-яких робіт слід виконати такі кроки:

- підготувати організаційні та технічні заходи, що забезпечать дотримання вимог безпеки під час проведення польових робіт;
- гарантувати виконання Правил з охорони праці у сільськогосподарському виробництві;
- провести усі необхідні інструктажі для працівників, задіяних у польових роботах;
- здійснити комісійне приймання техніки, перевіривши її справність і відповідність вимогам безпеки;
- забезпечити працівників спецодягом, спецвзуттям, засобами індивідуального захисту, а також справними інструментами;

- надати механізаторам аптечки, питну воду та можливість отримати гаряче харчування;
- визначити та погодити маршрути пересування між ділянками;
- припиняти роботи за будь-якої загрози життю чи здоров'ю, а також недопускати до роботи осіб у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння [25, с. 336].

Кожному варто розуміти, що безпечні умови праці формуються не лише зусиллями роботодавця чи керівників аграрного виробництва. Важливу роль відіграють і самі працівники, які мають сумлінно дотримуватися встановлених вимог, правил поведінки та виробничої дисципліни.

Функціонування системи охорони праці на будь-якому підприємстві є вимогою Закону України «Про охорону праці». Загалом законодавча база у сфері охорони праці включає цей Закон, Кодекс законів про працю, Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань», а також цілий комплекс нормативно-правових документів, розроблених на їх основі.

Право людини на безпечні, здорові та належні умови роботи закріплене в Конституції України (ч. 4 ст. 43). Детальніші вимоги, зокрема щодо умов праці офісного персоналу, містяться у КЗпП, Законі «Про охорону праці» та відповідних підзаконних актах.

Згідно зі ст. 153 Кодексу законів про працю та ст. 6 Закону України «Про охорону праці», кожне підприємство зобов'язане створювати умови, які не становлять небезпеки для життя й здоров'я працівників. Відповідальність за це покладається на роботодавця або уповноважений ним орган. Технологічні процеси, машини та обладнання, стан засобів індивідуального й колективного захисту, організація робочих місць, а також санітарно-побутові умови мають повністю відповідати чинним нормативам з охорони праці.

Стаття 158 Кодексу законів про працю України покладає на роботодавця (або уповноважений ним орган) обов'язок упроваджувати заходи, спрямовані на покращення та оздоровлення умов праці. Це має відбуватися шляхом

застосування сучасних технологій, використання новітніх науково-технічних рішень, упровадження механізації й автоматизації виробничих процесів, дотримання принципів ергономіки та врахування кращих практик у сфері охорони праці. Особлива увага приділяється зменшенню або усуненню запиленості й загазованості повітря, зниженню рівнів шуму, вібрації та різних видів випромінювання у виробничих приміщеннях.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про охорону праці» роботодавець зобов'язаний забезпечити на кожному робочому місці та в кожному структурному підрозділі умови праці, що відповідають чинним нормативно-правовим вимогам, а також гарантувати дотримання встановлених законом прав працівників у сфері охорони праці [22].

Робочі місця офісних працівників, що використовують персональні комп'ютери, мають відповідати вимогам «Правил охорони праці під час експлуатації ЕОМ» (Наказ №65 від 26.03.2010 р.) та «Державних санітарних правил і норм роботи з ВДТ ЕОМ» (1998 р.). Ці нормативи застосовуються до всіх підприємств незалежно від форми власності та визначають санітарно-гігієнічні вимоги до приміщення, робочого місця, освітлення, рівнів шуму, вібрації та мікроклімату.

Будівлі й приміщення з робочими місцями повинні відповідати технічній документації виробника комп'ютерного обладнання та мати не нижче другого ступеня вогнестійкості. Для них встановлюється клас зони згідно з нормативом 40.1-1.01-97. Робочі місця заборонено розміщувати у підвальних і цокольних приміщеннях. [22]

Площа на одне робоче місце має становити щонайменше 6 м², об'єм — не менше 20 м³. Вікна повинні бути оснащені регульованими світлозахисними пристроями (жалюзі, завіски). Для внутрішнього оздоблення використовують матеріали з дифузним відбиттям: для стелі — коефіцієнт 0,7–0,8, стін — 0,5–0,6, а матове підлогове покриття має мати коефіцієнт відбиття 0,3–0,5. [22]

Підлога в приміщенні має бути рівною, неслизькою та володіти антистатичними властивостями. Заборонено використовувати полімерні

оздоблювальні матеріали (ДСП, миються шпалери, синтетичні рулонні покриття, паперовий пластик), які можуть виділяти шкідливі хімічні речовини.

Приміщення допускається обладнувати шафами, полицями, стелажми та іншими меблями, з урахуванням нормативної площі. Усі заземлені конструкції (труби, батареї, кабелі з екраном) повинні бути закриті діелектричними захисними щитками або сітками, щоб запобігти ураженню працівників струмом.

Робочі приміщення мають бути оснащені системою автоматичної пожежної сигналізації та необхідними вогнегасниками, а доступ до них повинен залишатися вільним. Щодня слід проводити вологе прибирання. Також приміщення повинні мати аптечку першої допомоги й передбачати наявність побутових кімнат для відпочинку та приміщення для психологічного розвантаження.

Рис. 4.1 Організація та обладнання робочого місця

Джерело: [26, с. 45].

Під час розташування робочих столів із персональними комп'ютерами необхідно дотримуватися таких норм (рис. 4.1): відстань між боковими сторонами комп'ютерів — не менше 1,2 м, а від тильної панелі одного ПК до екрана іншого — щонайменше 2,5 м. Якщо робота потребує підвищеної

концентрації, суміжні робочі місця слід відокремлювати перегородками висотою 1,5–2 м [27, с. 280].

Робоче місце користувача ПК повинно забезпечувати комфортну та ергономічну робочу позу. Стіл має відповідати сучасним вимогам ергономіки, дозволяти зручно розміщувати дисплей, клавіатуру, документи та інше обладнання. Висота робочої поверхні повинна регулюватися в межах 680–800 мм, а розміри столу (ширина 600–1400 мм, глибина 800–1000 мм) мають забезпечувати комфортну роботу в межах зони досяжності рук [26, с. 505].

Робочий стіл має забезпечувати простір для ніг: висота не менше 600 мм, ширина — 500 мм, глибина — 450 мм на рівні колін і 650 мм — на рівні витягнутої ноги. Стілець повинен бути регульованим, підйомно-поворотним, із заокругленим сидінням та регульованою спинкою: висота (300 ± 20) мм, ширина не менше 380 мм, кут нахилу $1\text{--}30^\circ$, відстань до сидіння — 260–400 мм [26, с. 505].

Монітор слід розміщувати на відстані 600–700 мм від очей під кутом до $+30^\circ$ від нормальної лінії погляду, клавіатуру — на відстані 100–300 мм від краю столу, з можливістю регулювання кута нахилу $5\text{--}15^\circ$ [25, с. 336].

Приміщення мають бути оснащені системами опалення, кондиціонування чи вентиляції та забезпечувати оптимальні параметри мікроклімату відповідно до ГОСТ 12.1.005-88, СН 4088-86 [22].

Приміщення з персональними комп'ютерами повинні мати природне й штучне освітлення відповідно до ДБН П-4-79. Природне освітлення забезпечується через вікна, орієнтовані переважно на північ або північний схід, із КПО не нижче 1,5%.

Штучне освітлення здійснюється загальною рівномірною системою, освітленість робочої поверхні має становити 300–500 лк. Якщо цього недостатньо, допускається місцеве освітлення без утворення відблисків на екрані. Рекомендовані джерела світла — люмінесцентні лампи ЛБ, а для відбитого освітлення в документальних приміщеннях — металогалогенні лампи 250 Вт.

Шумне обладнання (АЦП, принтери) слід розміщувати поза робочими приміщеннями, рівень шуму й вібрації має відповідати ГОСТ 12.1.012-90 [27, с. 280]. Устаткування, кабелі та електропроводи повинні відповідати класу зони, мати захист від короткого замикання та перевантажень, використовувати негорючу ізоляцію. У приміщеннях з понад п'ятьма ПК встановлюється аварійний вимикач, а підключення допускається лише через справні заводські штепселі та розетки; двопровідне підключення заборонено [27, с. 280].

Для збереження здоров'я працівників при роботі за ПК слід передбачати внутрішньозмінні перерви для відпочинку та особистих потреб [27, с. 505]. Для 8-годинної зміни: розробники програм — 15 хв. кожну годину; оператори ПК — 15 хв. через 2 години; оператори набору — 10 хв. щогодини. Безперервна робота не повинна перевищувати 4 години. Для 12-годинної зміни перерви встановлюються як для 8-годинної протягом перших 8 годин, а останні 4 години — 15 хв. щогодини.

Відповідно до ст. 43 Закону України «Про охорону праці», за порушення правил охорони праці юридичні та фізичні особи, що використовують найману працю, притягаються до штрафу [22]. Штраф не звільняє від усунення порушень, а його розмір не може перевищувати 5% середньомісячного фонду заробітної плати за попередній рік.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження, яке було проведене, стало обґрунтуванням науково-методичних аспектів раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, що може стати підставою для розробки підходів раціонального використання земель, шляхів подолання деградації ґрунтів, які можуть бути запроваджені у післявоєнний час.

Результати, отримані у ході проведеної наукової роботи, стали підставою для створення висновків і пропозиції щодо вдосконалення відновлення ґрунтів, що зазнали шкоди під час проведення бойових дій, та запровадження недохідних ефективних моделей раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

1. У ході дослідження було розглянуто сутність та значення земель сільськогосподарського призначення. Вони стали основою для розроблення таких висновків. В земельному фонді України, який є досить різноманітний, переважають землі сільськогосподарського призначення, значна частина з яких складають чорноземи, здебільшого вони відведені під ведення товарного сільського виробництва та особистого селянського господарства. Землі сільськогосподарського призначення мають дуже важливе значення для держави виконуючи функції продовольчої безпеки, розвиток сільського господарства, економічного фактору, екологічної стабільності та соціальної функції. Це показує те, що землі відповідної категорії не є просто ресурсом для видобутку аграрної продукції, що приносять прибуток, вони є основою для багатьох функцій існування держави. Саме для підтримки задовільного стану ґрунту необхідно запроваджувати раціональне використання земель сільськогосподарського призначення, щоб такі землі слугували в довгостроковій перспективі.

2. Аналіз теоретичних підходів до раціонального використання земель в сільському господарстві дав поштовх заглибитися в історію та передивитися еволюцію поняття «раціонального використання». Дослідження

було проведене на порівняння чотирьох періодів, в першому використовувалося екстенсивне землеробство де на стан ґрунтів, переважно, не звертали увагу та нехтували принципами раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, другий період відзначився у прояві усвідомлення, що земля це не безкінечний ресурс та використовувати його треба розумно. Третій період став початком прийняття в Україні інтегрованих підходів до використання земель сільськогосподарського призначення, почався період коли почали приймати нормативно-правові документи з охорони земель. Четвертий етап став переломним у землекористуванні, почалася повномасштабна війна. З її початком можна відстежувати заморожку розвитку, навіть крок назад, у землекористуванні. Мінування, окупація та забруднення земель важкими металами дали свої негативні наслідки.

3. В ході дослідження було виокремлено чотири важливих теоретичних підходів раціонального використання земель сільськогосподарського призначення такі, як економічний, екологічний, соціально-правовий та інтегрований (системний). Економічний підхід визначає землю, як економічний ресурс з акцентом на розсудливе користування ним, щоб цим ресурсом користуватися в довгостроковій перспективі. Екологічний підхід має на меті збереження якості ґрунту, охорону землі, та захищення від деградаційних та ерозійних процесів. Соціально-правовий підхід ґрунтується на тому, що це соціальний елемент добробуту, який повинен регулюватися правом а також він має вплив на життя людей. Інтегрований (системний) підхід дає розуміння комплектності та взаємозв'язок усіх факторів, які в свою чергу розглядається як одна система. А також, досліджено принципи на яких базується раціональне використання земель сільськогосподарського призначення. Дотримання цих принципів є дуже важливим, адже вони поєднують у собі як економічні, екологічні та соціально-правові аспекти, що дає використовувати землю ефективно.

4. Вивчаючи раціональне використання земель сільськогосподарського призначення виокремити можна аналіз закордонного досвіду. Це показало, що Україні є що переймати з досвіду інших держав. Досвід Німеччини, Франції, Італії, Польщі є дуже цінним для України, ці держави безпосередньо залучені у регулювання земельними відносинами, вони безумовно контролюють правильність використання земельної ділянки згідно її цільового призначення. Для того, щоб громадяни мотивувались ефективно використовувати землю держави надають усілякі пільги та субсидії власникам або користувачам земельних ділянок. У цих держав переважають орендні відносини земельними ділянками. Вони також контролюють всі процеси, які робляться з земельними ділянками, купівля-продаж, успадкування, зміни цільового призначення, а також запобігають концентрації великих площ в одних руках. Вивчення та аналіз закордонного досвіду є невід'ємним процесом у створенні нової державної стратегії введення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення у всіх регіонах нашої держави.

5. Аналізуючи сучасний стан земель сільськогосподарського призначення можна прийти до висновку, що в країні зростає кількість розораних та деградованих площ, це призводить до зменшення вирощення аграрної продукції. Війна додала проблем. На разі дуже багато земель втрачає через окупацію, мінування та забруднення хімічними речовинами та важкими металами. На разі відбувається зростання деградаційних процесів, які посилили воєнні дії. За рахунок зменшення посівних площ Україна зазнала як екологічних так і економічних наслідків використання земель сільськогосподарського призначення.

6. Засмічення ґрунту рештками бойової техніки, останками ракет, важкими металами та небезпечними хімічними сполуками, окупація а також безпосереднє проведення бойових дій на землях сільськогосподарського призначення ведуть до неминучого скорочення посівних площ та збідніння родючого потенціалу, тобто до екологічних наслідків війни, а є ще економічні

негативні наслідки. Вони є непоправними, більше всього Україна втратила на невикористаному потенціалі, а післявоєнний час буде вимагати дій, щодо відновлення земель, це такі першочергові дії розмінування, та відновлення родючості ґрунтів.

7. Аналіз існуючих і можливих проблем у післявоєнний час може дати нам розуміння до чого бути готовими, та уже обдумувати, як з цим мати справу. Зараз на часі інші питання, але прийде час вирішувати питання із землями сільськогосподарського призначення, треба мати попередній план можливих дій для покращення ситуації.

8. Подальші дії щодо відновлення родючості будуть встановлюватися після проведення первинного обстеження та розмінування, відновлення ґрунтів займає багато часу, але його можна скоротити підібравши правильний метод відновлення. Щоб забезпечити правильний підбір методів треба спочатку вдосконалити організаційне забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського використання. Для того, щоб щось удосконалити треба спочатку знайти недоліки, дослідження показало, що на сьогодні удосконалення потребують таких дій: правове урегулювання, оптимізація управління земельними ресурсами, треба безпосереднє залучення територіальних громад для розробки стратегій та контролювання виконання їх, треба організація фінансової підтримки власникам та землекористувачам, та забезпечення прозорості та відкритості достовірної інформації. Це все допоможе стати на шлях відновлення ґрунтів та ефективного їх використання у післявоєнний час. Але щоб як найточніше визначити вектор дій, треба підібрати необхідні дії після проведення оціночних дій землі.

9. Визначивши шляхи удосконалення організації раціонального використання земель сільськогосподарського призначення можна визначати ефективні моделі раціонального використання відповідного сільськогосподарського призначення. Використання ландшафтно-екосистемної моделі, точного землеробства, кооперативна та органічне землеробство та практики пов'язані з регенерацією землі допоможе як

найкраще знайти підхід до конкретної ділянки зважаючи на її стан. Впровадження ефективних моделей допоможе як найшвидше відновити ґрунт та почати раціонально використовувати його для підтримки продовольчої безпеки країни та її економічній стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 8 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 16.08.2025).
2. Земля України: скільки її, кому належить і хто на ній працює - BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336> (дата звернення: 21.11.2025).
3. Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10#Text> (дата звернення: 17.08.2025).
4. Управління земельними ресурсами в радянській Україні - Бібліотека BukLib.net. *Головна - Бібліотека BukLib.net*. URL: <https://buklib.net/books/35320/> (дата звернення: 07.10.2025).
5. Земельний кодекс України : Кодекс України від 18.12.1990 № 561-XII : станом на 1 січ. 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
6. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям : Указ Президента України від 08.08.1995 № 720/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
7. Євсюков, Т. О., Мартин, В. Г. Концептуальні засади безпечного землекористування. *Землеустрій і кадастр*, 2010, № 1, с. 26-29.
8. Дем'яненко, С. І. Досвід Німеччини у кредитуванні під заставу сільськогосподарської землі. *Економіка АПК*, 2002, № 10, с. 134–138.

9. Кірейцева, О. В. Іноземний досвід формування земельного ринку. *Економіка АПК*, 2011, № 10, с. 174–178.
10. Дудич, Г. Зарубіжний досвід удосконалення земельних відносин у сільському господарстві. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2011_18_1/files/11dgriai.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
11. Коник, О., Мартин, А. Як регулюються ринкові земельні відносини у Польщі? *Землевпорядний вісник*, 2011, № 3, с. 26–29.
12. Дребот, О., Тарнавський, В. Сучасний стан та тенденції розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні. *Agroecological Journal*, 2022, № 2, с. 46–54.
13. Розораність земель в Україні є найбільшою в світі. *Landlord*. URL: <https://landlord.ua/news/rozoranist-zemel-v-ukrayini-ye-naybilshoyu-v-sviti/> (дата звернення: 21.11.2025).
14. ДП «Редакція газ. «Голос України». Ерозія ґрунтів – загроза їх родючості. *Голос України - газета Верховної Ради України*. URL: <https://www.golos.com.ua/article/193664> (дата звернення: 21.11.2025).
15. Скільки орних земель залишаються під окупацією. *AgroReview*. URL: <https://agroreview.com/content/skilky-ornyh-zemel-zalishayutsya-pid/> (дата звернення: 09.11.2025).
16. Служба новин. Землі сільськогосподарського призначення заміновані на площі у 52089 га. *Агрополіт - гаряча агрополітика*. URL: <https://agropolit.com/news/29770-v-ukrayini-52089-ga-zemel-silskogospodarskogo-priznachennya-zalishayutsya-zaminovanimi> (дата звернення: 09.11.2025).
17. Земля України: скільки її, кому належить і хто на ній працює - BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336> (дата звернення: 21.11.2025).

18. В Україні 23% території потенційно заміновані. *Бабель* | *Розповідаємо про політику, культуру і суспільство в Україні. Останні новини детально і неупереджено.* URL: <https://babel.ua/news/116149-v-ukrajini-12-teritoriy-potenciyno-zaminovani> (дата звернення: 09.11.2025).

19. Головний сайт для агрономів. Три роки від повномасштабного вторгнення: наслідки для агросектору України. *Superagronom.com*. URL: <https://superagronom.com/articles/771-agrosektor-ukrayini-pislya-troh-rokiv-viyni-vtrati-i-vikliki> (дата звернення: 21.11.2025).

20. В Україні заміновано 470 тис. га земель сільськогосподарського призначення - на розмінування може піти 20 років | "УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ". *Головна* | "УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ". URL: <https://www.ufpa.org.ua/blog/12393> (дата звернення: 21.11.2025).

21. Пошкоджена земля: як відновити родючість ґрунту після бомбардувань та пожеж?. *AgriLab*. URL: <https://www.agrilab.ua/poshkodzhena-zemlya-yak-vidnovyty-rodyuchist-gruntu-pislya-bombarduvan-ta-pozhezh/> (дата звернення: 22.11.2025).

22. Закон України «Про охорону праці» № 49, Ст. 668. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 22.11.2025).

23. Пістун, І. П. Охорона праці. Законодавство. Організація роботи : навч. посіб. Львів : Тріада Плюс, 2019. 648 с.

24. Батлук, В. А., Білінський, Б. О., Ковалишин, В. В., Мірус, О. Л. Основи охорони праці в підрозділах МНС України : навч. посіб. Львів : Афіша, 2020. 505 с.

25. Жидецький, В. Ц. Основи охорони праці : підруч., 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : Укр. акад. друкарства, 2019. 336 с.

26. Батлук, В. А., Білінський, Б. О., Ковалишин, В. В., Мірус, О. Л. Основи охорони праці в підрозділах МНС України : навч. посіб. Львів : Афіша, 2020. 505 с.

27. Бедрій, Я. І., Геврик, Є. О., Кіт, І. Я., Мурін, О. С., Єнкало, В. М. Охорона праці : навч. посіб. / ред. Львів : Укр. держ. лісотехн. ун-т, 2020. 280 с.